ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

НАМАНГАН МУҲАНДИСЛИК-ТЕХНОЛОГИЯ ИНСТИТУТИ

“МУХАНДИСЛИК ТЕХНОЛОГИЯ” ФАКУЛТЕТИ

“БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ ВА АУДИТ” КАФЕДРАСИ

Ҳимояга руҳсат этилди
факултет декани:
____
“____”___________2012 йил

“Бухгалтерия ҳисоби ва аудит” таълим йўналиши бўйича битирувчи

Турсунов Бобобекнинг

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

Илимий раҳбар: ____________

Наманган 2012

Mavzu: Iqtisodiyotning ustivor tarmoqlarini bank krediti bilan ta'minlash

Mundarija

Kirish………………………………………………………………………………

I-Bob. Iqtisodiyot ustuvor tarmoqlarini bank krediti bilan ta`minlashning nazariy asoslari.

I.1 Iqtisodiyot ustuvor tarmoqlarini bank krediti bilan ta`minlashning mohiyati, ahamiyati ,zarurligi………………………...

I.2 Iqtisodiyot ustuvor tarmoqlarini kreditlash dinamikasi………………................

II-Bob. Iqtisodiyot ustuvor tarmoqlarini kreditlash jarayonining taxlili...........

II.1 Iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlarini kreditlash mexanizmi…………..............

II.2 Iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlarini kreditlashning xozirgi xolati va taxlili.......

II.3 Viloyatimizda iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlarini kreditlash jarayoni taxlili....

III-Bob.Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi sharoitida iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlarini rivojlantirishda bank kreditlarini takomillashtirish va samaradorlikni oshirish yullari...

III.1 Iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlarini kreditlash samaradorligini oshirish..........

III.2 Uzbekiston iktisodiyoti rivojlanishida bank kreditlari bilan ta`minlashni takomillashtirish ……………………………………………….............................

Xulosa va takliflar……………………………………………………….....

Foydalanilgan adabiyotlar……………………………………………………....

Kirish

Bitiruv malakaviy ishi mavzusining dolzarbligi. Hozirgi kunda respublikamiz iqtisodiyotida bank kre[illegible] baxolash qiyin. U jismoniy va yuridik shaxslarning moddiy texnika bazasini mustaxkamlashyoga yordam berib, aylanma va asosiy ishlab chikarish fondlarini tashkil etish, tiklash va kupaytirish manbalaridan biri xizmatini o'tamokda, korxona va tashkilotlarga xususiy jamgarmalari doirasidan chikish, ishlab chiqarishni ustirish va jadallashtirish uchun zarur iqtisodiy zaminlar yaratib, yangi mablag'larni xujalik oborotiga kiritishga yordam bermokda. Banklar, uz navbatida, iqtisodiyotning turli tarmoqlariga qo'shimcha qarz mablag'larini asosiy manbaasining generatori xisoblanib, ishlab chikarish jarayonini tarkiban kayta kurishga, aktiv iqtisodiyy siyosatni utkazishga, tadbirkorlikni rivojlantirish va ishlab chikarish samaradorligini oshirish maksadida kushimcha resurslarni jalb kilishda yordam beradi.

Kreditlashni tashkil etish kredit munosabatlarining ikki sub`ekti bank va karz oluvchining uzaro majburiyatlarini xamda manfaatlarini muvofiqlashtirishini nazarda tutadi. O'zbekiston tijorat banklari milliy iqtisodiyotning real sektorini rivojlantirishda faol ishtirok etib, xorijiy bank institutlarining kredit faoliyatining progressiv shakl xamda usullarini asta-seki uzlashtirmokda. Ammo kupgina xujalik yuritish sub`ektlaridagi murakkab moliyaviy axvol, usib ketgan tadbirkorlik faoliyatidagi noaniklilik va risk darajasining yukori bulishi, qonikarsiz tulov intizomi va inflyatsiya darajasining yukoriligi kreditlash jarayonini anchagina murakkablashtirmokda. Ayrim kreditlarning o'z vaktida kaytarilmasligi tijorat banklarining umumiy moliyaviy xolatiga salbiy ta`sir etmokda.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining «Bank tizimini yanada islox kilishning chora-tadbirlari to'grisida» gi 24-sonli karorida tijorat banklariga xar yili o'z xususiyatlarini xisobga olib o'z kredit siyosati, ya`ni kredit

mexanizmini ishlab chikish tugrisida anik ko'rsatma berilganligi bejiz emas.

Bitiruv malakaviy ishi mavzusi tanlanishi iqtisodiygtni ustuvor tarmoqlarini rivojlantirishga kredit bevosita ta`sir etadigan iqtisodiy kategoriya yoki bank tizimining instrumenti ekanligi bilan asoslanadi. Shunga kura ustuvor tarmoqlarni kreditlash, kreditlash jarayonlari muammoli ishlar xolatini tadqiq qilish, kreditlash samara dorligini aniklash hozirgi kunda dolzarb xisoblanadi.

Bitiruv malakaviy ishining maksadi va vazifasi. Bitiruv malakaviy ishining asosiy maqsadi bulib iqtisodiyotni ustuvor tarmoqlarini kreditlash, bank kreditini boshkarishning va uni tashkil kilishning nazariy asosi, bank kreditining bugungi axvoli va chet el investitsiyalarni bank faoliyatiga jalb etish, O'zbekiston Respublikasida kredit operatsiyalarining amalga oshirish amaligtining axvolini ob'ektiv baxolash va bank tizimi isloxotlarining yangi boskichida boshkarish samarasini oshirish borasida ularga amaliy yor ko'atish uchun tavsiyalar ishlab chikish.

Bitiruv malakaviy ishining obekti **va** predmeti. Bitiruv malakaviy ishining obhekti Namangan viloyati tijorat banklari va predmeti bulib kreditlash muammosini urganish va u bilan bogliq masalalarni xal qilish, shuningdek bank kreditini bank tizimidagi aktiv operatsiyalarni bajarishning muxim vositasi sifatida axamiyatini ochib berish.

Bitiruv malakaviy ishining taktikasi va nazariy asosi. Bitiruv malakaviy ishining ishining taktikasi va nazariy asosi bulib chet el va MDX iktisodchi-olimlarining iktisodigtning ustuvor yunalishlari ni bank krediti bilan tahminlashni tashkil etish va boshkarish muammosini xal etish ishiga bagishlangan ilmiy ishlari.

Bitiruv malakaviy ishining ishining amaliy axamiyati. Bitiruv malakaviy ishining amaliy axamiyati tijorat banklarining iqtisodiyotni ustuvor tarmoqlarini kreditlashni amaliyotda kullanishi va bank kredit portfellarini boshqrishning samaradorligini oshirish va bozor iqtisodiga utish sharoitida uni takomillashtirishga xolis baxo berish, amaliy yordam kursatishdir.

Bitiruv malakaviy ishida shakllantirilgan bitiruv malakaviy ishining ayrim natijalari va takliflar tijorat banklari kredit amaliyotiga tadbiq qilinadi.

Bitiruv malakaviy ishining ilmiy yangiligi. Bitiruv malakaviy ishining ilmiy yangiligi. Namangan viloyati uchun ustuvor tarmoqlarni aniklash, Namangan viloyati rivojlanishini ta`minlash uchun moliyaviy resurslarni aniklash maksadida korxonalarning moliyaviy xolati taxlil kilishdan xamda tijorat banklarning faoliyati joylashgan region manfaatlariga ustuvorlik karatishdan iborat.

Tuzilishi jixatdan Bitiruv malakaviy ishi kirish kismi, uchta bob, xulosa va foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatidan iborat.

Bitiruv malakaviy ishining birinchi bobida kreditni bank aktiv operatsiyalari instrumenti sifatida nazariy asoslari va jixatlari, uning iqtisodiyy tuzilishi va moxiyati xamda hozirgi bozor iqtisodiyoti sharoitida bank kreditining o'rni va vazifalari yoritilgan. Ushbu bobda katta e`tibor tijorat banklarini O'zbekiston kredit sistemasining asosi sifatida iqtisodiygtni real sektorini rivojlantirishdagi yetakchi uringa egaligini kursatishga karatilib, tijorat banklari kredit ishini tashkil etish tamoyillari va dinamikasi urganilgan.

Ikkinchi bobda O'zbekistonda iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlarini hozirgi xolatini kurib chikilib, uni taxlil kilinib, chet el mamlakatlarda iqtisodiygtning ustuvor tarmoqlarini rivojlanti rishdagi tajribasi urganilib chikilib, uni kelajakda rivojlantirish istikbollari berilgan. Bundan tashkari O'zbekistonda ustuvor tarmoqlarni kreditlash jarayonning xolati va uning taxlili gritilgan. .

Uchinchi bobda Iqtisodning ustuvor tarmoqlarini rivojlantirishda kreditlash-ning takomillashtirish xamda uning samaradorligini oshirish yullari asoslangan. Buning uchun kredit mexanizmini, karz oluvchilarning kreditga lagkatliligiga baxo berishni, kreditlarning ta`minoti sifatini oshirishni, karz oluvchilarning muammoli kreditlari bilan ishlashni bankning kredit portfelini boshkarish sifatini oshirishni, ya`ni ustuvor tarmoqlarni maksadli kreditlashni yanada takomillashtirish yuli si-fatida banklarning kredit faoliyati tarkibi urganilib, uning takomillashtirish yo'llari kurilgan. Bundan tashkari iqtisodiygtning real sektorini qisqa va uzoq

muddatli kreditlanishi zaruriyati asoslangan.

Xulosa qismida bitir malakaviy ishi asosida bildirilgan fikrlar va takliflar berilgan

I-Bob. Iqtisodiyot ustuvor tarmoqlarini bank krediti bilan ta`minlashning nazariy asoslari.

I.1 Iqtisodiyot ustuvor tarmoqlarini bank krediti bilan ta`minlashning mohiyati, ahamiyati ,zarurligi.

Jamiyat faoliyatining uta muxim jixati – bu ishlab chiqarishdir. Ishlab chikarish jarayonida iqtisodiyy resurslar ishlatiladi, maxsulotlar va xizmatlardan iborat xayotiy ne`matlar yaratiladi. Ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligini moddiy va mexnat omillari ta`minlaydi. Ishlab chiqarishning bu omillar bilan bir tekisda ta`minlanishi muammodir. Bu muammo uz yechimini kredit orkali topadi.

Kredit – bu vaqtincha bush turgan pul mablaglarini ma`lum muddatga, xaq tulash sharti bilan karzga olish va kaytarib berish yuzasidan kelib chqkan iqtisodiyy munosabatlar yigindisidir.[3]

Kredit tovar-pul munosabatlari mavjud sharoitdagi takror ishlab chiqarish jarayonining ajralmas bir qismi bo'lib, tovar ishlab chikarish kredit munosabatlari vujudga kelishining tabiiy asosi xisoblanadi. Kreditning vujudga kelishini faqat tovar ishlab chikarish doirasidan emas, balki asosan yuridik jixatdan mustaqil, bir-biriga mulkdor sifatida qarama-qarshi turuvchi va iqtisodiyy munosabatlarga kirishishga tayyor tovar egalari faoliyat kursatagtgan muomala doirasidan kidirish kerak. Ishlab chikarish fondlarining doiraviy aylanishidagi kiymatning xarakati qisqa muddatli kredit munosabatlari paydo bulishining iqtisodiy asosidir.

Kredit yordamida tovar-moddiy boyliklari, turli mashina va mexanizmlar sotib olinadi, iste`molchilarning mablag'lari yetarli bo'lmagan sharoitda to'lovni

[3] Ш.З. Абдуллаева «Пул, Кредит ва Банклар» «Молия» нашри[а]ти Тошкент ш. 108-168 бетлар.

kechiktirib tovarlar sotib olishlari va boshka xar xil to’lovlarni amalga oshirish imkoniyatiga ega buladilar.

Kredit iqtisodiyy kategoriya bulib, ijtimoiy munosabatlarning anik bir kurinishi sifatida yuzaga chikadi.

Kredit xar kanday ijtimoiy munosabat emas, balki ijtimoiy ishlab chiqarish maxsuli, kiymatning xarakati, karz beruvchi va karz oluvchi urtasidagi iqtisodiyy munosabatlarni ifodolovchi kategoriyadir.

Kreditning 3 ta muxim jixati mavjud:

Birinchidan, uning ijtimoiy maxsulot yaratish, miliiy daromad va pul resurslarini qayta taksimlashga bog’liqligi;

Ikkinchidan, kreditning xarakat shakliga tovar yoki pul tarzida ega ekanligi;

Uchinchidan, takror ishlab chikarishdagi xarakatning asosiy xal etuvchi belgisi qarz ekanligi va x.k.

Berilgan kreditni kaytarib berish shart. U xuddi shu sifati bilan moliyadan farq kiladi.

Ssuda kapitali manbalarining taxlili kreditning iqtisodiy **s**ifatidagi moxiyatini aniklashga asos bulib xizmat qildi.

Bir kator Iqtisodchilarning fikricha, **kredit** jamiyatdagi bush pul mablaglarini yigish va ularni tasimlash shaklidir.

Bu nuktai nazardan, kredit vaktincha bush pul mablaglarini karzga berish bulib, muayyan belgilangan muddatdan sung bu mablaglar uz egasiga kaytarilishi kerak.

Kreditlar kreditlash ob`ektlarining iqtisodiyy moxiyatiga karab

A) Tovar moddiy boyliklari uchun beriladigan kreditlar;

B) Ishlab chikarish xarajatlari (maxsulotning yangi turini o’zlashtirish, mavsumiy xarajatlarni amalga oshirish bilan boglik xarajatlarni) uchun beriladigan kreditlar;

V) Xisob kitoblarni amalga oshirish uchun beriladigan kreditlar (akkredetiv ochilganda, taygr maxsulotni junatganda va boshka xollarda).

Tulash muddatiga karab:

A) Muddatli

B) Muddati kechiktirilgan

V) muddati utib ketgan kreditlar

Kreditni tulash manbalariga karab

A) Karz oluvchining uz mablaglari xisobidan

B) Kafolatchi mablaglari xisobidan

Ta`minotiga karab

A) Ta`minotsiz (ishonchli)

B) Mol-mulk garovi evaziga

V) Uchinchi shaxs kafolati yoki kafilligi evaziga

D) Kimmatbaxo kogozlar garovi evaziga

Kredit ajratishda muddatiga karab qisqa muddatli, o'rta muddatli va uzok muddatli kreditlarga bulinadi.

Qisqa muddatli kreditlar 18 oygacha bo'lgan muddatga beriladi. Uzok muddatli kreditlar18 oydan yukori bo'lgan muddatga beriladi.

Kreditning moxiyatini yanada oydinlashtirish uchun uning tarkibini, xarakat bosqichlarini, iqtisodiy kategoriya sifatidagi muxim belgilarini va ijtimoiy-iqtisodiy xarakteristikasini kurib chikamiz. Kreditning moxiyatini tushunish uchun avvalom bor, uning tarkibi nimadan iborat ekanligini tushunib olish zarur. Kredit munosabat bulishi uchun uning zarur elementlari – kreditning ob`ekti va sub`ekti bulishi kerak.

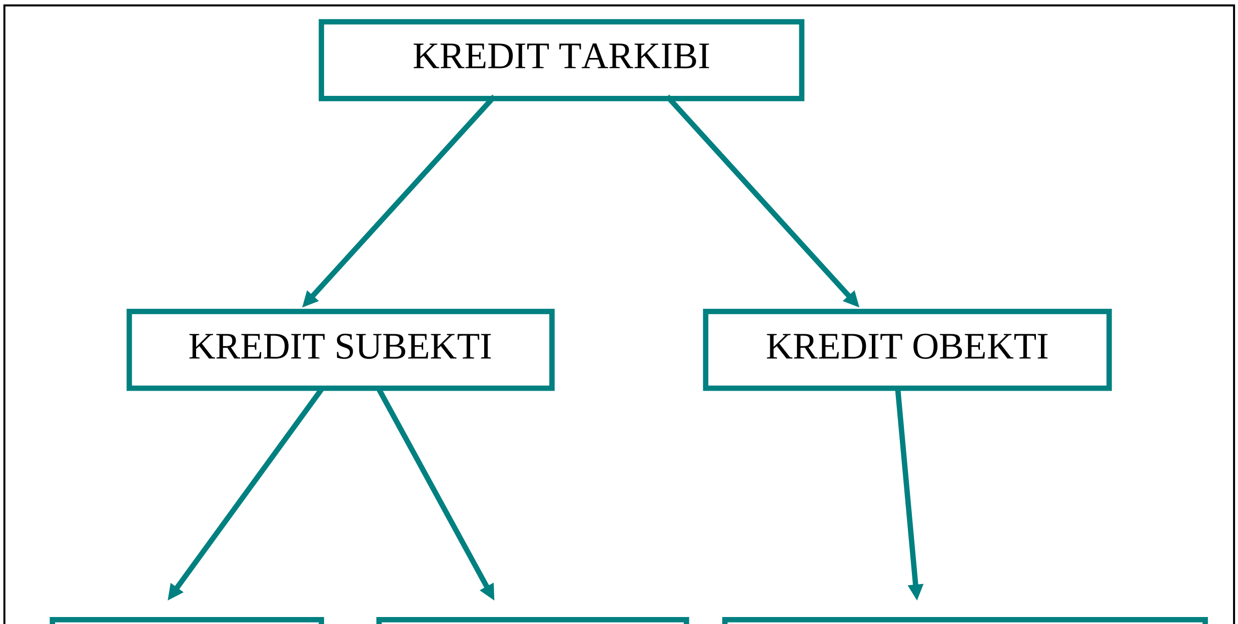

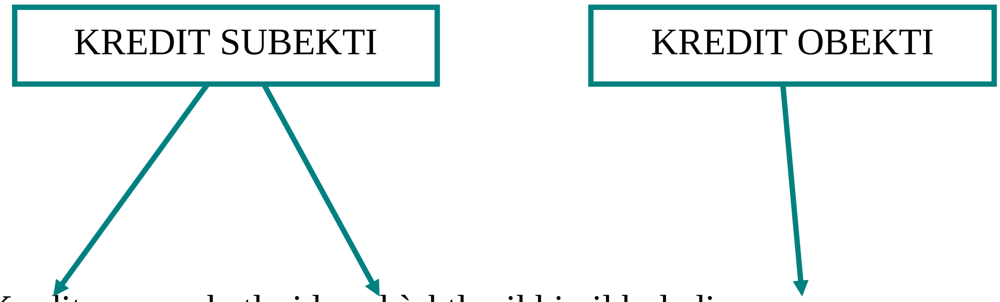

Kredit munosabatlarida sub`ektlar ikki xil buladi:

1.Kreditor (karz beruvchi)

2.Karzdor (karz oluvchi)

Bundan tashkari kredit munosabatlari tarkibining elementi sifatida kreditning ob`ekti yuzaga keladi.

Kredit ob`ekti- bu (kreditor) karz beruvchidan karz oluvchiga beriladigan va karz oluvchidan karz beruvchiga kaytib beriladigan qiymatdir.

Bunda karzga berilgan mablag' o'z qiymatini saklab kolishi kreditning asosiy xususiyati xisoblanadi.

Kredit tarkibi uning elementlari birligini ifodalaydi.

Xar qanday iqtisodiy kategoriya o'zining funktsiyalariga ega bulgani kabi kredit xam uzining bir kator funktsiyalariga ega. Ijtimoiy iqtisodiyy tizimda kreditning o'rni va roli u bajaragtgan funktsiyalari bilan aniklanadi. Kreditning funktsiyasi – bu kreditning iqtisodiyotda faoliyatning muayyan ravishda namoyon bo'lishidir.

Kreditni taxlil kilishda, uning funktsiyasi va roli o'rtasidagi oraliq bugin sifatida kurib chikiladi.

Kreditning bu funktsiyalari xaqida olimlar o'rtasida yagona fikr yuk..

Rossiyalik Iqtisodchi I.LAVRUShIN ning fikricha[1], kreditning funktsiyalarini taxlil kilishda ikkita yechilmagan muammo mavjud:

1)funktsiyani tushunishning uslubiy asoslari;

2)funktsiyalarning tarkibi va strukturasi.

Kreditning tarkibiy qismidan kelib chiqqan xolda unga kuyidagi munosaba-

---

[1] Ш.З. Абдуллаева «Пул, Кредит ва Банклар» «Молия» нашриёти Тошкент ш. 122 бет

tlar xosdir;

a) kreditorning karz oluvchi va karzga beragtgan qiymat bilan munosabati orkali;

b) karz oluvchining kreditor va karzga beriluvchi qiymat bilan munosabati orqali;

v) qarzga beriluvchi kiymat bilan kreditor va qarz oluvchining munosabati orqali.

Kreditor va qarz oluvchi o'rtasidagi munosabat shunday aniqlanadiki, bunda kreditor qarz oluvchiga resurslarni taklif qiladi, karz oluvchi bu resurslarni ishlatadi va bunda karzga beriluvchi qiymat kreditor va karz oluvchi o'rtasida aylanadi.

Bu yerdan kreditning birinchi funktsiyasi kelib chikadi:

1. Karzga beriluvchi kiymatni vaktincha foydalanishga berish funktsiyasi.

Kredit va pul mablag'lari urtasidagi munosabatlardan kelib chiqqan xolda, kreditning xaqiqiy pullarni kredit pullari bilan almashtirish funktsiya oldinga surilgan. Lekin bu funktsiya hozirgi kunda iqtisodiy munosabatlar «saxnasidan»chiqib ketgan.

Kreditning tashqi muxit bilan alokasi uning ikkinchi funktsiyasini keltirib chiqaradi.

2. Qayta taqsimlash funktsiyasi.

Kredit kayta ishlab chikarish jarayonining barcha tarmoqlariga – ishlab chikarish, taksimlash, muomala va iste`molga xizmat ko'rsatadi.

Qayta ishlab chikarish jarayoni bilan bogliq xolda kredit, ishlab chiqarish, taqsimlash yoki iste`mol jarayonida kechadigan funktsiyalardan farqli o'laroq qayta taqsimlash funktsiyasini bajaradi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida ssuda kapitali bozori vaqtincha bo'sh turgan moliyaviy resurslarni bir faoliyat jabxasidan boshqasiga yo'naltiruvchi va natijada yukori foydani ta`minlovchi o'ziga xos vosita sifatida namoyon buladi.

Qayta taqsimlash funktsiyasi yordamida korxonalar, tashkilotlar, davlat va

shaxsiy sektorning bush pul mablaglari va daromadlari ssuda kapitaliga aylantiriladi va vaqtincha foydalanishga, muayyan tulov asosida beriladi. Bu funktsiya yordamida ishlab chiqarishdagi proportsiyalar va pul kapitali xarakati boshqarilib turiladi.

Turli tarmoqlardagi darajasiga kura, kredit Iqtisodning stixiyali makroboshkaruvchisi sifatida namoyon buladi. Ba`zi xollarda bu funktsiyaning amalga oshirilishi bozor tizimida nomutanosiblikning chukurlashuviga olib kelishiga mumkin. Xuddi shunday xolat MDX davlatlarida bozor iqtisodiyotiga o’tish bosqichida namoyon bo’lmokda. Shuning uchun kredit tizimini davlat tomonidan boshkarishning muxim vazifalaridan biri, bu ktisodiy ustunlikni okilona tavsiflash va kredit resurslarini u yeki bu tarmoqka jalb kilishni ragbatlantirishdan iboratdir.

3. Muomala xarajatlarini tejash funktsiyasi.

Kredit vujudga kelish davridan boshlab xakikiy pullarni (oltin,kumush) kredit pullari – veksellar, banknotalar, cheklar bilan almashtirishini ta`minlab kelgan. Lekin, oltinning monetar roli yukolishi tufayli kredit bu funktsiyasi grdamida nakd pulsiz xisob-kitoblarni rivojlantirish, xisob-kitoblarni tezligini va kam xarajatliligini ta`minlamokda. Kapilning muomalada bulish vaktining tejalishi uning ishlab chikarishda bulish vaktini oshiradi va bu ishlab chikarishni kengaytirishga, foydaning ortishiga olib keladi.

Bu funktsiyaning amalga oshishi kreditning iqtisodiyy moxiyatidan kelib chikadi. Uning manbai sanoat va sado kapitalining doiraviy aylanishi jarayonida vaktincha bushagan moliyaviy mablaglar xisoblanadi. Xujalik sub`ektlari pul mablaglarining kelib tushishi va ishlatilishi urtasidagi vakt buyicha farq faqatgina ortikcha mablaglar xajmini emas, balki moliyaviy mablaglarning yetishmovchiligini xam aniklab beradi. Shuning uchun korxona va tashkilotlarning uz aylanma mablaglarining vaktinchalik ntishmovchiligini tuldirish uchun ssudalar olish keng tarkalib borgan.

4. Kapital tuplanishining jadallashuvchi va kontsentratsiyalashuvi

funktsiyasi.

Kapital tuplanishi jarayoni iqtisodiyy rivojlanishning barkarorlashuvchi va xujalik yurutuvchi xar bir sub`ektning uz maksadga erishishining muxim sharti xisoblanadi. Bu ishlab chikarishni kengaytirishga, shu bilan birga kushimcha foyda olishga karz mablaglaridan foydalanish imkonini yaratadi. Shuni ta`kidlab utish zarurki, iqtisodiyy inkiroz davrida bu resurslarning kimmatliligi kupchilik xujalik faoliyati jabxalarida kapital tuplanishini jadallashtirish masalasinin xal kilishda tuskinlik kiladi. Shunga karamasdan, Kurib-chikilagtgan funktsiya hozirgi sharoitda rejali iqtisodiygt davrida rivojlanmagan va mablaglar bilan ta`minlanmagan faoliyat jabxalarini moliyaviy mablaglar bilan ta`milash jarayonini sezilarli tezlashtiradi.

5. Muomalaga tulov vositalarini chikarish funktsiyasi.

Bu funktsiyaning amalga oshish jarayonida kredit faqatgina tovar emas, balki pul muomalasining jadallashuvchiga, undan nakd pullarni sikib chikarib, tulovlar aylanishining tezlashuviga ijobiy ta`sir kursatadi. Kredit tufayli pul muomalasi doirasiga veksel , chek, kredit kartochkalari kabi vositalar kiritilib, nakd pulli xisob-kitoblarni nakd pulsiz operatsiyalar bilan almashtiradi. Bu esa ichki va xalqaro bozordagi iqtisodiyy munosabatlar mexanizmini osonlashtiradi va tezlashtiradi. Bu masalani xal etishda tijorat kredit zamonaviy tovar almashinishin-ing kerakli elementi sifatida muxim urin tutadi.

Kredit munosabatlari iqtisodiygtda mavjud anik uslubiy asoslarga tayanadi. Uning asosiy elementlari bulgan ssuda kapitali bozori operatsiyalari ma`lum tamoyillar asosida olib boriladi. Bu tamoyillar kredit rivojlanishining birinchi boskichida kuzga tashlangan edi, keyinchalik esa ular umumdavlat va xalqaro kredit konunchiligida yakkol uz aksini topdi.

Iqtisodiyy kategoriya sifatida kredit bir necha tamoyillarga ega. Bular kreditning kaytib berishliligi, kreditning muddatliligi, kreditning ta`minlanganligi, tulovlilik va maksadli sarflanishi tamoyillaridir.

1. Kreditning kaytib berish tamoyili

Bu tamoyil kreditning mustakil iqtisodiyy kategoriya ekanligining shartidir, kaytib berishlik kreditning umumiy belgisi xisoblanadi, kaytib berishlik uz-uzidan vujudga kelmaydi: u moddiy jarayonlarga, kiymatning aylanishining tugashiga asoslanadi. Ammo doiraviy aylanishning tugashi -- bu kaytarib berishi emas, faqat kaytarib berish uchun zamin taygrlashidir. Kreditni kaytarish aylanishdan chikkan mablaglar karz oluvchiga pul mablaglarini kaytarish imkoniyatini bergan takdirda kaytariladi, kaytarib berishlilik ikki gklama jarayonni ifoda etadi, u kreditor uchun xam, karz oluvchi uchun xam bir xil darajada muximdir.

Kiymatning kaytuvchi xarakatida xukukiy tomoni xam muximdir. Muayyan bir muddatga beriladigan kiymatga egalik xukuki kreditordan karz oluvchiga ut-maydi.

Karzga beriladigan kiymat faqat muayyan bir muddatgagina uz egasi kulidan uzoklashadi, lekin egasini uzgartirmaydi.

Bush turgan resurslarni akkumulyattsiya kiluvchi banklar bu resurslardan uz resurslari sifatida foydalana olmaydi. Bank karzga beruvchi mablagning egasi bu-lib korxona, tashkilot, aloxida shaxslar xisoblanadi.

Kaytarib berishlilik muayyai shartnomada uzining o'rnini topadi.

Kaytarib berishlilik ob`ektiv belgi xisoblanadi, kreditni kaytarib berishlilik tomoni uni boshka iqtisodiy kategoriyalardan, shu jumladan, moliyadan farq, kilish imkoniyatini beradi.

Kreditdan samarali foydalanish asosidagi kaytarib berishlilik butun bank faoliyatining markaziy punkti xisoblanadi. Kreditning bu tomoyili amaligtda kredit va undan foydalanganlik uchun foiz summasini kredit bergan muassasa xisobiga kuchirish yuli bilan tulanadi. Shu yul bilan banklar kredit resurslariniig kayga ti-klanishini ta`minlaydilar. Sobik iggifok davrida markazlashyoan rejali iqtisodiygt sharoitida kreditlashning «kaytarilmaydigan ssuda» deb ataladigan norasmiy tushunchasi bor edi. Krednglashning bu shakli xalk xujaligining kun tarmoqlarida ayniksa kishlok xujaligi sohasida keng tarkalgan edi. Kredit davlat banki tomoni-dan karz oluvchining moliyavin axvolini xisobga olmagan xolda berilar edi. Uzi-

ning iqtisodiyy moxiyatiga kura kaytarilmaydigan ssudalar byudjet subsidiyasining kushimcha shakli sifatida namogn buladi. Bozor iqtisodiyggi sharoitida «kaytaril-mas kredit» tushunchasi bozor iqtisodiy tomoillariga gd bulib bunday kreditning amaligtda bulishi Iqtisod uchun juda xavfli xisoblanadi.

2. Kreditniig muddatligi.

Bu tamoyil kredig beruvchidan olingan kreditni uz vaktida kaytarib berish muddatini, ya`ni kredigning kanday muddatta berilganligi bilan xarakterlanadi. Bunda shu muddatlilik tamoyiliga kura kredit uzok va kiska muddatli kreditlarga bulinadi.

Kreditning muddatlilik tamoyili karzdor uchun kulay bulgan xar kanday vaktda emas, balki kredit bitimida kursatilgan ma`lum muddatda kreditning kay-tarilishi zarur ekamligini bildiradi. Kreditning muddatliligi xar ikkala tomon, kreditor va karz oluvchi uchun muximdir. Agar kreditor karzni foizi bilan uz vak;gida kaytib olsa, uni egasiga uz vaktida kaytarish yoki yana kreditga berish imkoniyatiga ega buladi, karz oluvchi kreditni samarali ishlatib, uni uz vaktida kreditorga kaytarish va shu bilan shartnomadagi jazo choralari-dan kutilishidan manfaatdor. Kreditning muddati buyicha kredit shartpomada kursatilgan shartlarn-ing buzilishi natijasida karz beruvchi karz oluvchiga iqtisodiyy choralar (jarimalar shaklida, kredit buyicha foiz darajasini oshirish, kreditning muddatini kiskartirish va boshka)ni kullashi mumkin. Bu choralar xam grdam bermagan xollarda karz beruvchi moliyaviy talablarni xujalik sudi orkali undirib olishi mumkin. Kreditning muddatliligi kelib tushuvchi boyliklarni tejamli va kayta ishlatish muddatiga, ish-lab chikarilgan maxsulotni junatish muddatiga, tovarlarni sotish muddatiga va pirovard natijada aylanma fondlarining doiraviy aylanishining tezligiga boglikdir.

3. Kreditning tovar - moddiy boyliklar bilan ta`minlanganligi.

Bu tamoyil grdamida xalk xujaligining rivojlanishida kiymat va moddiy ish-lab chikarish urtasida bulishi zarur bulgan nroportsiyalarining bir me`grda bulishi ta`minlanadi. Bu tamoyilning asosiy moxiyati shundaki, bunda xujalik aylanishida ishtirok etuvchi bank mablaglarining xar bir sumiga muayyan boyliklarning bir sumi karama-karshi turishi kerak. Banklar tomonidan xalk xujaligi tarmoqlariga berilgan kreditlar tulik tovar moddiy boyliklari va ma`lum xarajatlar bilan ta`minlangan bulishi kerak. Tarmoqlarga ta minlanmagan kreditlarning berilishi bank kreditlarining bankga kaytib kelmasligiga asos xisoblanadi. Bu uz navbatida

bankning likvidliligiga va pul muomalasiga katga ta`sir kursatadi. Shuning uchun xam bozor iqtisodiygti sharoitida banklar tomonidan beriladigan kreditlarning tovar moddiy boyliklar va xarajatlar bilan ta minlangan bulishiga aloxida e`tibor berilmokda. Hozirgi sharoitda bu jarayonning amalga oshirilishini kuyidagicha ifodalash mumkin.

Kredit olagtgan korxona bankka tovar yoki tovar xujjatlarini, boshka biror shakldagi mulkini garovga kuyadi. Agarda bank bergan kredit karz o'rnini koplash xukukiga ega buladi. Ba`zida kredit varrant asosida xam berilishi mumkin. (Var-rant - garov uchun xizmat kiluvchi xujjat). Bunda kredi-torning beragtgan krediti tovar - moddiy boyliklar bilan ta`minlanganligiga ishonch xosil kilish kerak.

Bank ssudalarini tovar - moddiy boyliklar bilan tulik ta`minlanganligi pul muomalasini barkarorligini ta`minlay-di, chunki bank aylanishi pullar nakd pulga va aksincha trans-fomatsiyalanib turadi.

Xulosa kilib aytganda, kreditning ta`minlanganlik tamoyili karz oluvchi uzi-ga olgan majburiyatlarni buzish sharoitida karz beruvchining mulkdorlik manfaatlarini ximoya kilishni ta`minlaydi va uzining amaliy aksini kreditni biror garov yoki moliyaviy kafolat asosida berihda topadi. Bu umumiqtisodiyy barkaror-likka erishish davrida aynik.sa muximdir.

4. Tulovlilik tamoyili

Bu tamoyil aylanma fondlarining doiraviy aylanishini, kengaytirilgan takror ishlab chikarish jarayonini ta`minlovchi tulov resurslari summasini avanslashtirish zaruriyatidan kelib chikadi.

Bu tamoyilga asosan korxonalar foydalanilgan karz mablaglari uchun kreditorga foiz shaklida tulovni ugkazadilar. Kreditning tulovligi uni tulik summa-da uz egasiga kaytarilishinigina emas, shu bilan kredit uchun foiz shaklidagi tulov bilan kaytarilishini ifodalaydi. Demak, kreditor uz mablasharini xech vakt uz xajmida kaytarib olish sharti bilan bermaydi, bunda u mablagni karzga berganligi uchun muayyan tulov talab kiladi. (foizsiz imtigzli kreditlar bundan mustasno).

Kreditning tulovliligi nafaqat banklar faoliyatining maksadiga, balki

korxonalarning bevosita foydasiga boglik buladi va ijobiy ta`sir kursatadi.

Kredit uchun xak tulashning iqtisodiyy moxiyati karz beruvchi va karz oluvchi urtasidagi kushimcha olingan foydaning taksimlanishi kayd kilishda namogn buladi. Kurib chikilagtgan tamoyilning amaligtda uchta asosiy funktsiyasini bajaruvchi bank foizi normasini urnatish jarayonida namogn buladi:

1. Xukukiy shaxslar foydasining va jismoniy shaxslar daromadining taksim-lanishi;

2. Ishlab chikarishni tartibga solish va ssuda kapitalining taksimlanishi orkali tarmoq, tarmoqlararo va xalqaro mikgsda aylanishi;

3.Iqtisodiygt rivojlanishining inkirozli boskichida bank mijozlarining pul mablaglarini inflyatsiyadan ximoyalash va boshkalar.

Ssuda foizining stavkasi ssuda kapitalidan olingan yillik daromad summasi-ning berilgan kredit summasiga nisbati bilan aniklanib, kredit resurslarining baxosi sifatida namogn buladi.

Boshka tovarlar baxosi belgilanishining an`-anaviy mexanizmidan farqli ularok kreditning baxosi, ssuda kapitali bozoridagi talab va taklifning nisbatini uzida aks ettiradi va u bir kator omillarga boglik buladi:

- bozor iqtisodiygtining davriy rivojlanishi (inkiroz davrida ssuda foizi usadi va aksincha, yuksalish davrida esa pasayadi);
- inflyatsiya jarayoni sur`atlari    (amaligtda ssuda foizining inflyatsiya usish sur`atlaridan orkada kolishi uchrashi mumkin);
- tijorat banklarni kreditlash jarayonini amalga oshiruvchi Markaziy bank orkali Davlat kreditini tartibga solishning samaradorligi;
- xalqaro kredit bozoridagi xolat (masalan,biriro mamlakatda kredit buyi-cha foiz stavkasining oshishi sha mamlakatga chet el kapitalining okib kelishiga olib keladi va bu milliy bozorlar xolatiga ta`sir kursatadi.);
- jismoniy va xukukiy shaxslar pul jamgarmalarining dinamikasi (ularning xajmi kiskargan xolda ssuda foizi usadi);
- potentsial karz oluvchilarning kredit resurslariga bulgan extigjini aniklab

beruvchi ishlab chikarish dinamikasi;

- ishlab chikarishning mavsumiyligi (chet el amaligtida banklar mavsum davrida kreditlar buyicha foizlarni oshiradilar);
- Davlat tomonidan beriladigan kredit mikdori bilan Davlatning ichki karzlari urtasidagi nisbat (ssuda foizi ichki Davlat karzlari usishi bilan birga usib boradi).

5. Kreditning maksadliligi

Bu tamoyilning moxiyati shundaki, karz oluvchi tomonidan olingan kreditlar anik bir maksadni amalga oshirishga yunaltirilgan bulishi zarur. Kreditning kaysi maksadga yunaltirilganligi, masalan, tovar moddiy boyliklar sotib olishga yoki biror ishlab chikarish xarajatlarini koplashyoa va xakozo anik biror ob`ektga maksadli yunaltirilganligi korxona bilan bank urtasida tuziladigan kredit shartnomada kursatilgan buladi. korxona olgan kreditini faqatgina kredit shartnomada kursatilgan ishni bajarishga sarflashi kerak.

I.2 Iqtisodiyot ustuvor tarmoqlarini kreditlash dinamikasi.

O’zbekiston Respublikasi 1991 yil 1 sentyabrda Respublikamiz Mustakil-likka erishgandan sung ijtimoiy-iqtisodiyy xagtimizda keng kulamli isloxotlar boshlab yuborildi. Isloxotlarni tub moxiyati ma`muriy buyrukbozlik boshkaruviga asoslangan rejali sotsialistik ishlab chikarish usulidan bozor munosabatlariga asoslangan iqtisodiygtga utish tashkil kiladi.

Ma`muriy buyrukbozlik boshkaruviga asoslangan rejali sotsialistik tuzumi-dan bozor iqtisodiygtiga tugridan-tugri utish mumkin emas. Bu jarayon xam iqtisodiyy, siyosiy, ijtimoiy sohalarida tub isloxotlarni amalga oshirish bilan olib borilmokda.

Respublikamiz bozor iqtisodiygtiga utishning uziga xos «Uzbek modeli» ni ishlab chikib,bozor iqtisodiygtiga utish uchun 5 ta asosiy tamoyillarini belgilab ol-di. Bular:

Iqtisodiygt siyosatdan ustuvorligi;

Konun ustuvorligi;

Axolini ijtimoiy ximoya kilish;

Isloxotlarni amalga oshirishda Davlat bosh isloxotchi;

Isloxotlarni boskichma-boskich utish.

Isloxotlarni amalga oshirishdan asosiy maksad respublika xalk xujaligi tarmoqlarini bozor sharoitiga utkazib, chetdan olib kelinagtgan maxsulotlarni uz-imizda ishlab chikarishni yulga kuyib O'zbekistonning tula iqtisodiyy mustakilli-giga erishmokdir. O'zbekistonda kuchli ijtimoiy yunaltirilgan bozor iqtisodiygti tizimiíè yaratishdir. Shu bilan birga O'zbekistonning jaxon xamjamiyatida uziga xos o'rnini egallash va integratsiyasini ta`minlashdir.

O'zbekistonning siyosiy va iqtisodiyy mustakilligiga erishish, milliy davlatchiligimizni barpo etish, buning uchun mustaxkam moddiy negiz yaratish manfaatlarini kuzlab kuyidagilar iqtisodiygtni islox kilish sohasida strategik maksadlar kilib belgilandi.

1. Ijtimoiy yunaltirilgan bozor iqtisodiygtini boskichma-boskich shakllantirish, kudratli va tinimsiz rivojlanib boradigan, milliy boylikning ortishini, kishilar xagti va faoliyati uchun zarur shart-sharoitlarni ta`minlaydigan iqtisodiyy tizimni barpo etish.
2. Kup ukladli iqtisodiygtni yaratish, insonning mulkdan maxrum bulishiga barxam berish, tashabbuskorlik va uddaburonlikni butun choralar bilan rivojlantirish negizi bulgan xususiy mulkning davlat tomonidan ximoya kilinishini ta`minlash.
3. Korxonalar va fukarolarga keng iqtisodiyy erkinliklar berish, ularning xujalik faoliyatiga davlatning bevosita aralashuvidan voz kechish, iqtisodiygtni boshkarishning ma`muriy-buyrukbozlik usullarini bartaraf etish, iqtisodiyy omillar va ragbatlantirish fositalaridan keng foydalanish.
4. Iqtisodiygtda moddiy, tabiiy va mexnat resurslaridan samarali foyda-lanishni ta`minlaydigan chukur strukturaviy uzgarishlar kilish, rakobat-bardosh maxsulotlarni ishlab chikarish, jaxon iqtisodiyy tizimiga kushilib borish.

5. Kishilarda yangicha iqtisodiyy fikrlashni shakllantirish, ularning dungkarashini uzgartirish, xar bir kishiga uz mexnatini sarflash sohasi va shakllarini mustakil belgilash imkonini berish

Prezidentimiz I.A.Karimov ning O’zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi un uchinchi sessiyasidagi kilgan ma`ruzasida ta`kidlaganidek O’zbekistonda mana shu ustuvor vazifani amalga oshirish uchun kuyidagilar talab kilinadi:[2]

Birinchidan, tashki iqtisodiyy faoliyatni yanada erkinlashtirish borasida anik maksadni kuzlab siyosat utkazish zarur. Tovarlarni eksport va import kilishda xorijiy sarmoyadorlar uz daromadlaridan erkin foydalanishlarida birmuncha imtigzli tartibni joriy kilmok kerak;

Ikkinchidan, xorijiy sarmoyalarni, asosan bevosita kapital mablaglar tarzidagi sarmoyalarni respublika iqtisodiygtiga keng jalb etish uchun xukukiy, ijtimoiy-iqtisodiyy va boshka shart-sharoitlarni yanada takomillashtirish lozim;

Uchinchidan, O’zbekistonga jaxon darajasidagi texnologiyalarni olib keladigan, xalk xujaligining zamonaviy strukturasini vujudga keltirishda grdam beradigan xorijiy sarmoyadorlarga nisbatan ochik eshiklar siyosatini utkazish zarur;

Turtinchidan, mablaglarni eng ustuvor sohalarga-respublika mustakilligini ta`minlaydigan agrar sektorni, yokilgi-energetika kompleksini xamda boshka bazaviy tarmoqlarni rivojlantirishga, rakobatga kodir, taygr maxsulot ishlab chikarishni uzlashtirishga sarflash kerak.

Bundan isloxotlar inson manfaatlariga mos kelgan, uning talab va extigjlarini kondirishga grdam bergan, turmush darajasini oshirishga karatilgan takdirdagina axamiyatli bulishini xamisha gdda tutmogimiz lozim.

Mustakillikdan keyingi yillarda olib borilgan iqtisodiyy isloxotlar ushbu oldimizga kuyilgan maksadlarga erishishga karatildi. Isloxotlarni amalga oshirishda asosiy tamoyillariga, jumladan «Isloxotlarni boskichma-boskich utish» tamoyiliga asosan bokichlar buyicha olib borilmokda.

Iqtisodiyy mustakillikni ta`minlash uchun ishlab chikarishning ustuvor

---

[2] И.А.Каримов «Биздан озод ва обод ватан ¢олсин» «£збекистон» нашри^{а}ти

tarmoqlarini rivojlantirish muxim axamiyatga ega. Mamlakatimiz rivojlanishida uz kuch va imkoniyatlarimizga tayanishga majburmiz. Shuning uchun eng muxim ustuvor tarmoqlarni tarmoqlarni birinchi navbatda rivojlantirish xagt takazosidir. Bular jumlasiga neft va gaz sanoati, yengil sanoati, energetika, oltin kazib chika-rish va rangli metallurgiyaning boshka tarmoqlari kiradi.

Iqtisodning strukturaviy kayta kurish va eksport imkoniyatlarini kengaytirish faqat kuchli investitsion siyosatni amalga oshirish orkali erishish mumkin.

Tabiiyki, iqtisodiyy tarakkigtni tezlashtirishda banklar va boshka moliya tashkilotlarining axamiyati judda katta. Banklarsiz sanoat bulmasligini, banklarsiz eksport bulmasligini, banklarsiz sarmoya bulmasligini biz juda yaxshi bilamiz. Bank sohalariva ularning tarakkigti O'zbekiston xukumatining dikkat markazida turibdi. Bu tarakkigt doirasida biz xorijiy banklar va moliya tash kilotlari bilan xamkorlikni ma`kullaymiz va ragbatlantiramiz.

Fan texnika tarakkigtining jadallashuvi xam kredit orkali samalari amalga oshirilishi mumkin. Urushdan keyingi yillarda fan-texnika tarakkigti xar bir mam-lakat yoki aloxida xujalik yurutuvchi sub`ekt iqtisodiyy rivojining xal kiluvchi omiliga aylangan. Kreditning fan texnika tarakkigtini jadallashtirishdagi rolini fan-texnika bilan shugullanuvchi tashkilotlarining faoliyatini moliyalashtirish jarayoni orkali kuzatish mumkin. Ilmiy tadkikot ishlarini olib boruvchi markazlarning nor-mal ishlab turishini ta`minlash uchun xam, ular faoliyatini moliyalashtirishda kred-it resurslari ishlatilishi mumkin. Shuningdek, kredit innovatsion jarayonlarda ish-lab chikarishga ilmiy tadkikot natijalarini joriy kilish va ishlab chikarish texnologiyasini uzgartirish bilan boglik xarajatlarni molyalashtirish jarayonlarini amalga oshirish uchun zarur.

Albatda, korxonalarning mablaglari yetarli bulgan xolda bu turdagi xa-rajatlar dastlab korxonalarning uz mablaglari xisobidan moliyalashtiradi, shuningdek, uz mablaglari yetarli bulmagan sharoitda bankning maksadli qisqa va uzok muddatli ssudalari xisobidan bu ishni amalga oshirishi mumkin.[3]

---

[3] Ш.З. Абдуллаева «Пул, Кредит ва Банклар» «Молия» нашриёти Тошкент ш. 125 бет

O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 1999 yil 15 yanvaridagi 24-sonli «Bank tizimini yanada islox kilish chora-tadbirlari tugrisida»gi farmoni xamda 2000 yil 21 martdagi PF-2564 sonli «Bank tizimini yanada erkinlashtirish va islox kilish borasidagi chora-tadbirlar tugrisida» farmonlari va xukumatning boshka karorlari chikishi hozirgi paytda chikarilagtgan farmon va karorlarda banklarning sarmoya bazani mustaxkamlash va iqtisodiygtning real tarmoqlarini kreditlash buyicha imkoniyatlarini keyngatirishga katta axamiyat berilmokda.

2010 yil yakunlari buyicha banklarning kapital va resurs bazasining kupayishi iqtisodiygtning real tarmoqlarini kredit resurslariga bulgan talabini tularok kondirishga imkoniyat yaratganligini e`tiborga olishimiz kerak. Misol uchun banklarning sof aktivlari 2010 yil ichida 33,5foizga ortgan, shu jumladan kredit kuyilmalari 2 martaga ortgan.

Ichki manbaalardan investitsion kreditlarni kupayishi e`tiborga loyik. Ular kredit kuyilmalarining 2010yilda 737mlyard 2011yil 1012 mlyarddan kuprogini tashkil etmokda. Bu esa yangi ish joylarini tashkil etishda, uy-joy muammolarini xal kilishda, korxonalarni texnik kayta kurish va takomillashtirishda, va ularni eksportini kupaytirishda aktiv katnashagtganligi kursatmokda. Xulosa kilib shuni aytish mumkinki banklar mamlakatimizda investitsion protseslarni aktiv ishtirok-chilariga va iqtisodiyy isloxotlarni «lokomotivi» ga aylanmokda.

II. bob. Iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlarini kreditlash jarayonining taxlili

II.1. Iqtisodiyot ustuvor tarmoqlarini kreditlash mexanizmi.

Iqtisodiyy mustakillikni ta`minlash uchun ishlab chikarishning ustuvor tarmoqlarini rivojlantirish muxim axamiyatga ega. Mamlakatimiz rivojlanishida uz kuch va imkoniyatlarimizga tayanishga majburmiz. Shuning uchun eng muxim ustuvor tarmoqlarni tarmoqlarni birinchi navbatda rivojlantirish xagt takazosidir. Bular jumlasiga neft va gaz sanoati, yengil sanoati, energetika, oltin kazib chikarish va rangli metallurgiyaning boshka tarmoqlari kiradi.

Biz xom ashyo boyliklariga egamiz. Chet el texnologiyalarini olib kelishimiz va kompleks zamonaviy qo'shma korxonalarni barpo etishimiz mumkin. Ana shu korxonalar zamonaviy texnikadan foydalanib rakobatga kodir maxsulot ishlab chikara oladilar.

Bu borada ikki printsipga amal kilish zarur. Birinchisi, bironta korxona, bironta idora agarda xorijiy sarmoyani chet elga eksport kilinishiga va kat`iy valyutada daromad keltira oladigan maxsulot ishlab chikarishga sarflamas ekan, bunday sarmoyani olmasliklari kerak. Ikkinchisi, chet ellardagi ilgor firmalar bilan aloka boglamagan korxona bulmasligi lozim. Ushandagina jaxon bozori va rivojlangan mamlakatlar bilan ochik iqtisodiygtni barpo etish mumkin.

Tayyor maxsulot ishlab chikaruvchi qo'shma korxonalar barpo etishni ragbatlantirish zarur. Biz qo'shma korxonalar tashkil etish orkali zamonaviy texnoloyaga xamda zamonaviy ishchilar sinfiga ega bulamiz. Natijada O'zbekistonda maxalliy xom ashyodan uzining ishlab chikarish bazasida taygrlangan yukori sifatli mollar kupayadi.

Eksportni kengaytirish bilan birga importning salmogini kiskartirishga karatilgan siyosatni izchillik bilan utkazish kerak. Uzimiz ishlab chikarishimiz mumkin bulgan tovarlar va maxsulotlar chetdan keltirilishini mumkin darajada kamaytirish zarur. Shuning uchun asosiy e`tibor oziq-ovqat maxsulotlari va resurslarini chetdan olib kelishni kamaytirishga karatilmokda. Buning o'rniga serxosil ekin navlari uruglari va ularni yetishtirish buyicha sanoat texnologiyasi kerak.

Usimliklarni ximoya kilish vositalari xakida o’ylamoq zarur.

Tajriba kursatishicha, ishlab chikarish va eksportning usishida yukori darajaga erishagtgan barcha mamlakatlarda xorijiy kreditlar va investitsiyalardan foydalanishni davlat tomonidan tartibga solish siyosatida umumiy xususiyatlar, ya`ni kuyidagilar mavjud:

Sanoatning mamlakatni strategik rejada rivojlanishini ta`minlagtgan asosiy (baza) tarmoqlarini aniklash va ustuvorliklarni davlat tomonidan muvofiqlashtirib borish. Masalan 50 yillarda Yaponiyada isloxotlar boshlanishi davrida Energetika, Kora metellurgiya, dengiz floti va kumir sanoatini bazaviy tarmoqlar deb belgilab «ustuvor moliyalash siyosati» qabul kilingan.

Importni o’rnini bosadigan va eksportga muljallangan maxsulotlar chikaradigan ishlab chikarishlarni tashkil etishga investitsiyalarni yullash buyicha davlat siyosatini olib boriladi (Janubiy Koreya, Gonkong, Singapur va Xitoy)

Davlat tomonidan davlat dasturlarini bevosita tartibga solish yuli bilan (konunchilik va ma`muriychora-tadbirlar) xam, bilvosita yul bilan (boglik bulgan infrastrukturani, solik solish, litsenziya va bojlar, tugridan tugri subsidiyalashni rivojlantirish) xam bajarilishiga grdam beradigan chora-tadbirlarning qabul kilingan.

O’zbekistondagi isloxotlar siyosati rivojlanagtgan mamlakatlarning xalqaro tajribasidan kelib chikib, xuddi shu printsiplarda ishlab chikilgan xorijiy kreditlarni jalb kilish va ulardan foydalanishning xamda investitsiya loyixalarini tanlashning kat`iy va samarali tizimi yaratilgan, rivojlantirish ustuvorliklari aniklangan va zarur konunchilik, ma`muriy va solik infrastrukturasi bilan ta`minlangan, shu tufayli O’zbekiston kreditlarni kaytarish borasidagi majburiyatlarni anik bajarib kelmokda.

O’zbekistonning iqtisodiyy kigfasini tubdan uzgartirgan yirik loyixalar orasidan Asaka shaxridagi «UzDEUavto» qo’shma korxonasi xamda avtobuslar chikaradigan «SamkochAvto» qo’shma korxonalarini tashkil etilishini aytish mumkin.

Investitsiya bazasini rivojlantirish va chukurlashtirish isloxotlarimiz strategiyasining juda muxim shartidir.

Iqtisodiygtni tarkibiy jixatdan kayta kurish, eksport kuvvatidan tula-tukis va mumkin kadar foydalanish xamda uni rivojlantirish iqtisodiygtimizni mustaxkamlashning goyat muxim shartidir.

Iqtisodning strukturaviy kayta kurish va eksport imkoniyatlarini kengaytirish faqat kuchli investitsion siyosatni amalga oshirish orkali erishish mumkin.

Xar yili O’zbekistonda Davlat investitsiya dasturini qabul kilish an`anaga aylandi. Bu aloxida investorlarning kuchlari va rejalarini muvofiqlashtirish imkonini beradi. O’zbekiston aksariyat Xamdustlik davlatlaridan farqli tarzda, investitsiya resurslrini yullashning uzi bilan kifoyalanmaydi, balki ularning muayyan sohalarga yunaltirish va joylashtirishda xam faol ishtirok eatdi. O’zbekiston Davlat investitsiya dasturlari investorlar uchun ishlab chikarish tarmoqlari, imkoniyatlari, yirik investitsiya loyixalari tugrisida yangi ma`lumotlar beruvchi manba sifatida xam axamiyatlidir.

Rejalashtirgan va amalda uzlashtirilgan xorijiy investitsiyalar orasidagi tafovut bir necha yillardan bugn kuzatiladi. Bu avvalo, vazirliklar va muassasalarning dastlabki investitsiya loyixalarini puxta ishlamasligi, shuningdek, kurilish majmualarining konikarsiz ishlashidan kelib chikadi.

Respublikamizda mustakillikdan keyingi yillarda iqtisodiygtni islox kilishda ustivor tarmoqlarni tanlab ularni rivojlantirish buyicha katta ishlab kilinmokda. kilingan ishlarni shu tarmoqlarni iqtisodiy va ijtimoiy xolatini taxlil orkali kurishimiz mumkin.

Birinchi - Kon-metallurgiya sanoati. O’zbekiston oltin ishlab chikarish buyicha jaxonda oltinchi urinni egallashi barchamizga ma`lum. Aniklangan zaxiralar va mamlakatning iqtisodiyy ikoniyati rangli metallar kazib olishni ikki baravar kupaytirishimizga imkon beradi.

O’zbekiston hozirning uzida «N yumont Mayning» korporatsiyasi bilan xamkorlikda xamda yevropa kayta tiklash va tarakkigt banki ishtirokida oltin kazib

chikarish buyicha qo'shma loyixalarni amalga oshirish tajribasiga egamiz.

Rangli kimmatbaxo va nodir metallarni kazib chikarish va kayta ishlashni kupaytirish sohasidagi loyixalar xam istikbollidir. Bu loyixalar yukori rentabelli bulib, tijorat jixatidan juda jozibalidir.

Asl metall konlari asosan Toshkent, Navoiy viloyatlarida, kisman Samarkand, Jizzax, Namangan viloyatlariga tugri keladi. Rangli metall konlari asosan Toshkent, Jizzax va Samarkand viloyatlarida, kisman Surxondarg, Navoiy viloyatlarida bor.

Davlat geologiya kumitasi ma`lumotlariga kura, O'zbekistonda 41 ta oltin koni ochilgan bulib. Ularning 33 tasi oltin ruda konidir. Shundan faqat 9 ta kon faol ishlamokda.

«Zarafshon-N yumont» qo'shma korxonasi ushbu xamkorlikning natijasidir. «N yumont (O'zbekiston) Ltd» kompaniyasi «Zarafshon-N yumont» qo'shma korxonasining 50 foiz ulushiga ega. Uning kolgan kismi Navoiy kon-metallurgiya kombinatiga va Geologiya va mineral resurslar davlat kumitasiga teng baravar tegishli bulib, ular «Zarafshon-N yumont» qo'shma korxonasi uchun rudalar yet-kazib berish tugrisida»gi bitimga yakinda imzolangan kushimchalarga muvofiq, qo'shma korxonaga ruda sotib olishda grdam beradi.

«Zarafshon-N yumont» qo'shma korxonasi yevropa tiklanish va tarakkigt banki (ETTB) bilan 30 mln. AKSh $ mikdorida moliyalash xakida bitim imzoladi.

Berilgan investitsiyalar «Zarafshon-N yumont» qo'shma korxonasida guj ajratib olish gstigini kengaytirishga va oltin ajratib olish jarayoni uchun kushim-cha konveyer sotib olishga sarflanadi.

Navoiy tog'-kon metallurgiya kombinati va Olmalik tog'-kon metallurgiya kombinatlari dungdagi eng katta tog' kazib olib va kayta ishlab chikaruvchi majmualaridan biridir.

Olmalik tog'-kon metallurgiya kombinatida kazib olinagtgan tog' rudalari-dan 13 xil ximiyaviy element olinib, kombinatda xilma-xil maxsulotlar chikari-ladi. Masalan; oltin, kumush, mis, rux, molibden kontsentrati, texnik tellur, texnik

selen, ruxli kuporos, emal kuvir, TSAM birikmasi, kadmiy, kislorod, oltingugurt kislotasi, emulsiali portlovchi moddalar. Kombinatda xar yili 20 mln. m kub mikdorida tog' jinslari kazib chikariladi. Olmalik TKM Kombinati ishlab chikargan barcha maxsulotlari rakobatbardosh va jaxon bozorida yukori talabga ega.

O'zbekiston neft va gaz konlarini urganish va uzlashtirish strategiya jixatidan muxim yunalishlaridir. O'zbekiston ulkan neft va gaz saloxiyatiga ega. Ishlatilagtgan konlardan faqat ikkitasi oldindan kidirib topilgan gaz zaxiralari buyicha uziga xos muxim Gazli va Shurton konlari xisoblanadi. Oltitasi ulkan Zevarda, Dengizkul-Xovzak, Alan, Kukdumalok, Pamuk, Urtabulok konlari va turtta yirik Janubiy kemachi, Shoxpaxta, Uchkir, Xultok konlaridir Hozirgi vaktda respublikada 150 ta neft va gaz koni topildi, shundan 92 tasi urganilmokda. Gaz kazib ichkarish xajmi hozirning uzidagk respublika extigjini tula ta`minlaydi va gazni kushni mamlakatlarga eksport kilish imknonini beradi. O'zbekiston yakin yillar ichida chet mamlakatlardan neft maxsulotlari sotib olish zaruratidan xoli bulishi, sungra esa net xamda uni kayta xisobiga eksport imkoniyatlarini kupaytirishi lozim. Uzingizga ma`lumki, bu soha juda katta sarmoya sarflashni, katta xajmdagi kidiruv, loyixa-kidiruv ishlarini, murakkab texnologiya uskunalarnini sotib olish va urnatishni talab kiladi. Ayni shu ishda biz uchun eng makbul yechimlarni topishga kodir bulgan tajribali, ishonchli xamkorlar kerak.

Neft , gaz va gaz kondensati konlari asosan, Kashkadarg va Buxoro viloyatlarida, kisman esa Andijon, Surxondarg viloyatlarida xamda Korakalpogiston Respublikasida, kumir konlari asosiy kismi Toshkent viloyatida va oz mikdorda Surxondarg viloyatida joylashyoan.

Hozirda O'zbekiston neft-gaz tarmogi respublikamizdagi eng barkaror va jadal rivojlanagtgan tarmolaridan biridir. Mustakilligimizni utgan tukkiz yili mobaynida neft va gaz sanoati barcha ishlab chikarish va texnikaviy-iqtisodiyy kursatkichlar buyicha muvaffakiyatli rivojlanish sur`atlariga erishdi. 2008yilda neft va gaz kondensatini kazib olish 8116 ming tonnani tashkil etdi. Bu esa 2007 yilda kazib olinganidan 2811 ming tonna, yoki 2,88 marta kupdir. Gaz kazib olish esa 2009 yilda

2000 yilga nisbatan 40,7 mlrd. kubometr kup kazib olingan, yoki 1,36 martaga oshib ketgan. 2009 yilda respublikamizdagi neftni kayta ishlash zavodlarida 6739 ming tonna neft va gaz kondensati kayta ishlangan.

«Uzbekneftgaz» neft va gaz sanoati milliy korporatsiyasi O’zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoniga asosan «Uzbekneftgaz» milliy xolding kompaniyasi 2009 yil dekabr oyida tashkil topgan. Xolding tarkibida 150 ta korxona mavjud, ular o’z navbatida eng yirik kompaniyalarga, ya`ni «Uzneft-maxsulot», «Uzgeoneftgazkazibolish», «Uzneftkaytaishlash», «Uzneftgazku-rilish», «Uztransgaz» «Uzneftgazburgalash» aktsiyadorlik kompaniyalariga buysunadi.[1]

“Uzneftgaz” kompaniyasining iqtisodiyy faoliyati yakunlari balans ma`lumotlariga kura 2009 yilda taygr maxsulot sotish, ishlar bajarish va xizmatlar kursatish xajmi 165 889 mln.sumni tashkil etdi. Foyda xajmi soliklar tulagunga kadar 20 370 mln.sumni , sof foyda xajmi esa 5169 mln.sumga teng buldi.

Muborak neft va gaz konlari boshkarmasi tarmoqdagi eng yirik korxonalarning biridir. 2009 yil iyun oyida ikkita yirik tashkilot NGPU “Kashkadarggaz” va NGPU “Kogonneftegaz” kayta tashkil etish natijasida “Muborakgaz” gaz konlari boshkarmasi tashkil topgan edi.

2009 yil yanvar oyida NPU “Karshineft” tugatilishi munosabati bilan NGPU “Muborakneftegaz” tashkil topdi.

Hozirgi vaktda Muborakneftegaz Respublikada kazib olinagtgan gazning 65 foizdan kuprogini, neft va gaz kondensatining 80 foizdan ortigini yetkazib bermokda.

Korxona balansida 62 ta gaz, gazkondensat, neftkondensat, neft konlari mavjud bulib, shulardan 25 ta kon (Urtabulok, Kukdumalok, Dengizkul, Zevarda, Kultok, Pomuk, Alan, Shimoliy Urtabulok, Umid, Kuruk va boshkalar) ishlab chikarishga jalb kilingan.

O’zbekiston xududida juda kup neft zaxiralari aniklangan bulsada, sobik

ittifok davrida, 90 - yillarning boshida neft maxsulotlari asosan chetdan keltirilardi. Mustakillikning dastlabki yillaridagk, mamlakatimiz Prezidenti tomonidan neft mustakilligiga erishish vazifasi ilgari surildi va Kukdumalok konini tez sur`atlar bilan ishlab chikarishga jalb kilish tadbirlari boshlab yuborildi.

Bu ulkan darajadagi vazifalarni bajarish uchun Kukdumalok konida yirik inshootlar: gazni kompleks taygrlovchi kurilma, neftni taygrlash kurilmasi, neft katlamidagi bosimni saklash uchun katlamga suv xaydovchi nasos stantsiyasi kabi inshootlar kurildi va ishga tushirildi.

Kukdumalok konidan olinagtgan neft va gaz kondensati hozirgi kunda Fargona va Buxoro neftni kayta ishlash zavodlariga muntazam ravishda uz vaktida yetkazib berilmokda. Korxonaning asosiy ish faoliyatlaridan biri - tabiiy gazni kazib chikarish va uni kuvurlar grdamida Muborak gazni kayta ishlash zavodiga uzluksiz ravishda yetkazib berishdan iborat, ya`ni 2001 yilda “Muborakneftegaz” neft va gaz iste`molchilariga tabiiy gaz va neftni bir me`grda yetkazib berish maksadida 4 ta neft va 3 ta gaz kuduklari ishga tushirildi.

Tizimdagi korxona va tashkilotlar Respublikamiz iqtisodiyy saloxiyati kutarilishiga uzlarining samarali mexnatlari bilan munosib xissalarini kushmokdalar. kiska fursat ichida birgina tabiiy gaz kazib olish sur`ati 104 foiz, neft va gaz kondensati kazib olish 110 foizga kupaydi. Kukdumalok konida gaz xaydaydigan kompressor stantsiyasining ishga tushirilishi iqtisodiyy kursatkichlarimizning usishiga olib keldi.

Amerika Kushma Shtatlarining “Kellog” firmasi bilan xamkorlikda gaz katlamidagi bosimni saklash va kazib olinadigan gaz kondensatining xajmini oshirish maksadida kiska muddatda yukori bosimda gaz xaydovchi kompressor stantsiyasi kurildi va ishga tushirildi, kompressor stantsiyasida “Dresser-Rend” firmasining kuchli kompressorlari urnatilgan.

O’zbekiston Respublikasi mustakilligini ta`minlashda xalk xujaligining barcha tarmoqlarini rivojlantirish, ularda ishlab chikarish samaradorligini oshirish va shu asosda axolini turmush darajasini yanada yaxshilash ustuvor vazifalardan

bulib xisoblanadi. Ayniksa, «Engil sanoatning paxta tozalash, tukimachilik, ipak yigirish sohalarini va boshka tarmoqlarini zamonaviylashtirish, tugallangan texnologik jarayonni ta`minlovchi ishlab chikarish kuvvatlarini yaratish va dung bozorida rakobatga bardosh bera oladigan maxsulotlar ishlab chikarish» muxim axamiyat kasb etadi.[4]

Tukimachilik sanoati sarmoyalarini sarflash uchun uchinchi yunalishdir. O'zbekiston – jaxonga kup paxta yetishtiridigan davlatlaridan biridir.

Bundan tashkari, ipak, sun`iy tola, jun, kalava ishlab chikaramiz. Tukimachilik korxonalarini yangilashning dastlabki loyixalari Turkiya, Shvey-tsariya va Germaniya firmalarining ishtirokida amalga oshirilmokda. Biz tukimachilik tarmogini xar tomonlama yangilash loyixasini taygrlashyoa doir ish-ni qullab-kuvvatlaymiz. Bu ishni idoralarimiz yevropa kayta tiklash va tarakkigt banki bilan birgalikda Shveytsariya va Angliyalik maslaxatchilar ishtirokida ba-jarmokda. Bu ulkan loyixa tarmoqning va umuman mamlakatning imkoniyatlarga tula mos keladi.

Paxta tolasini uzimizda kayta ishlash xam ancha oshdi. Uzimizda kayta ish-lanagtgan tola 10 foizdan 25 foiziga.

Engil sanoat va boshka sanoat tarmoqlarida yirik korporatsiya- lar tashkil ki-linishi asosida tarmoqlararo va xujaliklaro alokalar mustaxkamlanadi, bu esa, zavodlar, fabrikalarning doimiy ishlashini, maxsulot xajmi kupaytirilishini va rent-abellik darajasi oshishini taminlaydi. Bunday korporativ kompaniyalar ishlab chikarishini kupaytirish, ularni tashkil kilish va boshkarish ni yaxshilash xamda marketing ishlarini yaxshi yulga kuyish orkali barcha xujalik tizimlarining samara-li ishlashi uchun zarur shart sharoitlarni yaratib berali.

Engil sanoatda iqtisodiy usishga erishish uchun tarmoqda davlat ishtirokida aralash mulkchilikka asoslangan yirik aktsionerlik korporatsiyalarini tashkil kilish muxim axamiyat kasb etadi. Bunda davlat ishtirokining kuyidagi sabablari mavjud: birinchidan, korxonalar, banklar va boshka tijorat tizimlarida erkin kapitalning

yetarli emasligi; ikkinchidan, tarmoqda muxim urinni egallagan yirik zavod va fabrikalarning kiyin moliyaviy xolatdan chikarishga erishish.

Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni kursatmokdaki, bunday tadbirlarni amalga oshirishda davlat tomonidan beriladigan yengilliklar va moliya-sanoat guruxlarini qullab-kuvvatlash muxim axamiyatga egadir. Frantsiyada tormokka karashligiga karab korporatsiyalarga dastlabki kapital kuyilmalarining 12,16 va 25 foiz mikdorida davlat subsidiyasi ajratiladi. Italiyada 5 mlrd. lir kiymatdan ortik bulgan sanoat loyixalarini amalga oshirishda davlat tomonidan grdam kursatiladi (loyixaning 10-12 foiz mikdorida). Buni korporatsiyalar 10 yil davomida imtigzli tulaydi, ijtimoiy xarajatlar 90 foizga kamaytiridadi. Germaniyada chet el investitsilari subsidiyalar bilan taminlanadi, ya`ni ularning mikdori 7,5% - 25 % ni tashkil etadi.

Sagxatni rivojlantirish uchun imkoniyatlarimiz juda katta. Respublika xududida 4 mingdan ortik me`moriy gdgorliklar mavjud. Ularning kuplari YuNESKO uz muxofazasiga olgan. Bu yerda sayru sagxat bilan boglik yerdamchi tarmoqlarni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar bor.

Turizm   ayrim mamlakatlarda maxsulot va xizmatlar turi buyicha uchinchi urindagi, ya`ni ichki maxsulotning 25-30% ga yakinini beradigan muxim faoliyat turiga kiradi. Umuman, xalqaro turizmning rivojlanishi mamlakatda siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiyy barkarorlik omillari mavjudligini kursatadi, tarixiy, madaniy-ma`naviy kadriyatlarni xurmat kilish, ularni e`zozlash kanchalik yukori darajada ekanligidan dalolat beruvchi kafolat xisoblanadi,

Xalqaro turizm tarixidan va hozirgi boskichdagi rivojlanishidan shu narsa ma`lumki, ba`zi davlatlar dovrut aynan xalqaro turizm rivojlanishi bilan boglik: Ispaniyaning Kanar orollari, Barselona, Asturiya, Galisiya, Madrid va yevropaning turistik markazlari Venetsiya, London, Parij, Rim, Afina kabi regionlarda turistlarga xizmat kursatish sohasi rivojlanganligi, turizm sohasi yaxshi yulga kuyilganligi xisobiga iqtisodiyy rivojlanishga erishilgan.

Sanoatning rivojlanishi natijasida samolgtlar, poezdlar, kemalar va yengil

avtomashinalarning kurkamshinam bulib borishi, takomillashuvi insonlarga zavk-shavk, dam olish, saghat kushish uchun imkoniyatlar yaratdi. Bu turdagi sagxatlar XX asrda juda keng ravishda tus oldi, yevropa mamlakatlarining asr boshidagi sanoat rivojlanishi tez sur`atlar bilan amalga oshishi turizmning tezlikda rivojlanishiga olib keldi.

Shuni a`loxida ta`kidlash joizki, keyingi 40-50 yil davomida xalqaro turizmning amalda rivojlanishi iqtisodiyy rivojlangan davlatlarda yakkol sezilmokda. Bu jarayonning tez sur`atlar bilan rivojlanishiga kator ob`ektiv va sub`ektiv omillar sababchi bulib, ular kuyidagilardan iboratdir:

- sanoati rivojlangan mamlakatlarda yalpi ichki maxsulot va milliy daromadning usishi;
- xalqaro turizm bilan boglik reklama tashvikotlari kuchayishi va keng mikgsda tashkil kilinishi;
- transport vositalari rivojlanishi va undan foydalanishning yaxshi yulga kuyilishi;
- turizm bilan shugullanuvchi kompaniyalar, turfirmalar, turagentliklar va turizm bilan boglik bulgan tashkilotlar soni kupayishi;
- rivojlangan mamlakatlarda viza tizimi bilan boglik muammollar yechimi yaxshi yulga kuyilganligi;
- soglikni tiklash, tabiat kuynida bulish va undan baxra olish istagini bildi-ragtganlar sonini kupayishi;
- rivojlangan mamlakatlarda turistlarning sagxat kilishlari uchun kredit im-koniyatlari kupayishi;
- rivojlangan mamlakatlarda servis xizmatlariga a`loxida e`tibor berilishi va yukori daraja tashkil etilganligi.

2009-2010 yillardagi olib borilgan tadkikotlar taxlil kilinganda yer yuzi buyicha xalqaro turizm yunalishlaridagi sagxatlarning 78 foizini zavk-shavk olish uchun kilingan sagxatlar tashkil kilgan bulsa, yevropadagi rivojlangan davlatlarda bu kabi sagxatlar 82 foiz bulgan. Bugungi kunda dungdagi 700 millionga yakin

sagxlar turli xildagi sagxatlarda katnashib, turistik xizmatlardan foydalanib, turizm iqtisodiygtiga uz xissalarini kushmokdalar. Bu sagxlarning 65 foizini yevropa mamlakatlari uziga jalb etib kelmokda.

Mamlakat iqtisodiygti uchun eng zarur xisoblanadigan valyuta tushumi buyicha yevropaning rivojlangan davlatlari, ayniksa, Italiya turizmi 1990 yilda yevropada ikkinchi urinni egallagan bulsa, kurilgan natijalar buyicha 1995 yilga kelib birinchi urinni band eta oldi. Bunday yukori natijaning asosiy sababi servis xizmatining yukori darajaga yetkazilgan bulib, hozirgi kunda servis xizmati dung buyicha ruyxatga olingan 1200 xil turidan 400 dan ortigi uzlashtirilganligi anik buldi, deb aytish mumkin.

Yukoridagi kurib utilgan omillardan xulosa kilib, yevropaning rivojlangan davlatlari turizmdan olagtgan daromadi yillik usishi 4,0% ni tashkil etib, boshka regionlarni ancha ortda koldirishining bir kancha sabablari bulib, ulardan asosiylari kuyidagilardan iboratdir:

- xalqaro turizm marketingi tadkikotlari yukori darajada tashkil etilganligi;
- iste`mol bozorining tobora yangi tovarlar va xizmatlar bilan muntazam ravishda boyib boragtganligi;
- reklama, tashvikot yukori darajada yulga kuyilishi va uni kanday darajada amalga oshirish kerakligi anikligi;
- yirik firmalar, kompaniyalar izlanishini yaxlit tizim sifatida shakllantirib, izchillik bilan olib borishidir.

Shuni ta`kidlash joizki, turizmi rivojlangan yevropa mamlakatlarida turizm marketingi yukori darajada tashkil etilishi, ularning kulami, taxliliy va kayta ishlash jarayonlarida foydalanadigan uslublar yigindisi, bevosita marketing strategiyasini belgilashda, uni amalga oshirishda asosiy boskich xisoblanadi. Shu sababli turizmi rivojlangan mamlakatlar marketing tadbirlariga yiliga katta mikdorda mablag sarflashadi.

Misol uchun, Ispaniya 78 mln., Italiya 68 mln., Frantsiya 72 mln. AKSh dollari mikdoridagi mablagni xar yili bozorni urganishga va rakobotda uz

maxsulotlarini ximoyalashyoa ishlatishadi. Ba`zi mamlaktlar turizm iste`moli bozorida ustuvorlikka ega bulish maksadida turfirmalar, kompaniyalar izla-nishlarini yaxlit tizim sifatida shakllantirib, ularni izchil va davomiy yutuklarga erishish uchun jaxon bozorida uzlarining munosib urinlarini egallashlarida, eksport saloxiyatlarini oshirishda, yagona reja asosida izlanishni samarali tashkil etib, zamonaviy rakobat nafaqat maksadli bozorni topish, balki mamlakatlararo tashki iqtisodiyy munosabatlarni rivojlantirishda katta saloxiyatga ega bulib borishi kuzatiladi.

II.2 Iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlarini kreditlashning xozirgi xolati va taxlili.

Mavlatimiz rahbarining PQ-1317- sonli qaroriga mo'vofiq, tijorat banklari faoliyatini baholashning asosiy mezonlari sifatida uzoq muddatli kredit qo'yilmalari va bu borada banklar tomonidan jalb qilingan ichki manbalarning o'sish ko'rsatkichlari joriy etildi.

Bu esa, 2010 yil oxiriga kelib, tijorat banklari tomonidan ichki manbalar hisobidan beriladigan kreditlarning umumiy kredit portfelidagi yalpi o'lushini 85,1 foizga yetkazishga imkon berdi.

Mazkur chora-tadbirlar zamirida Prezidentimizning tijorat banklari yetarli kapitalga ega hamda moliyaviy barqaror bo'lishi, bir so'z bilan aytganda, o'lar yirik investitsiya instito'tlariga aylanishi zarurligi haqidagi fikrlari yotishi-ni alohida ta`kidlash joiz.

Qolaversa, Yurtboshimizning «Investitsiyalarsiz moderiizatsiya ham, yangilanish ham bo'lmaydi» degan fikrlari banklarning investitsiya jarayonlaridagi o'rni naqadar muhim ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi. Shundan kelib chiqqan holda, tijorat banklarining ichki kredit va investitsiya siyosati hamda investitsiya loyihalarini uzoq muddatli kreditlash mexanizmlari, respublikamizda yangi ishlab chiqarishlarni tashkil etish, korxonalarni modernizatsiyalash, texnik va texnologik qayta jihozlash vazifalaridan kelib

chiqqan holda, yanada takomillashtirildi. Bo'ndan tashqari, banklarda investitsiya faoliyatini muvofiqlashtirish va monitoring qilish bo'yicha maxsus tarkibiy bo'linmalar to'zildi.

Shuningdek, banklarning investitsiya loyihalarini ekspertiza qilish, moliyalash va monitoring qilish faoliyatini amalga oshiruvchi mavjud bo'linmalarning vazifa va funktsiyalari q*ayta* ko'rib chiqildi hamda mazkur bo'linmalar yuqori malakali kadrlar bilan mustahkamlandi.

Tijorat banklari tomonidan bugungi kunda ichki manbalar hisobiga iqtisodiyotga yo'naltiriladigan uzoq muddatli kredit qo'yilmalar ulushini yanada oshirish, ishlab chiqarishni modernizatsiyalash, texnik va texnologik yangilash, zamonaviy texno logiya asosida raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishni yo'lga qo'yishga qaratilgan investitsion faoliyatni kuchaytirish siyosati amalga oshirilmoqda.

2.2-1-diagramma

Korxonalar va tarmoqlarni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlashga 2010 yil davomida 3,25 trln. so'm miqdorida investitsion kreditlar ajratilib, bo' kursatkich 2009 yilga nisbatan 35 foizga oshdi.

Tijorat banklari tomonidan iqtisodiyotning real sektori korxonalarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash izchil davom ettirilgan holda, ushbu sohaga 2010 yilda yo'naltirilgan kreditlar miqdori 35 foizga ko'paydi. Banklarning *uzoq* muddatli investitsiya kreditlarining jami kredit portfelidagi ulushi 2000 yil oxirida 35 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2011 yil 1 yanvar holatiga ko'ra, ushbu ko'rsatkich 75,2 foizni tashkil qildi.

2011 yilda iqtisodiyotdagi to'zilmaviy o'zgarishlarni mo-liyalashtirishga tijorat banklari tomonidan 4 trln. so'mdan ziyod investitsion kreditlar ajratish, sho'ningdek, ajratilayotgan investitsion kreditlarning banklarning kredit portfelidagi o'lushini 76 foizga yetkazish ko'zda tutilmoqda.

2011 yilda tijorat banklari tomonidan investitsion kreditlashtirish faoliyatini yanada kengaytirish maqsadida,bank kredit portfelining 87 foizini ichki manbalar hisobidan shakllantirish ko'zda to'tilmoqda.

2011-2015 yillarda bank tizimini rivojlantirish dasturiga mo'vofiq, korxonalarni modernizatsiyalash, texnik va texnologik qayta jihozlash bo'yicha investitsion loyihalarni va iqtisodiyotning real sektori tarmoqlarini tijorat banklari tomonidan kreditlash hajmini 2,8 baravarga oshirishni ta`minlash nazarda tutilgan.

Banklar tomonidan real sektorni kreditlashtirishni kengaytirish bilan birga iqtisodiy nochor korxonalarni moliyaviy soglomlashtirish va mazkur korxonalarda boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish masalalariga ham alohida e`tibor qaratilmoqda. Xususan, bu borada amalga oshirilgan chora-tadbirlar natijasida tijorat banklarining 156 mlrd. so'mlik investitsiyalari hisobiga bank balansiga qabo'l qilingan 147ta iqtisodiy nochor korxonaning 140tasida ishlab chiqarish to'liq qayta tiklangan bo'lib, ularning 64tasi strategik investorlarga sotildi.

Faoliyati q*ayta* tiklangan mazkur korxonalarda 21 mingdan ziyod ish o'rinlari tashkil etilib, ishlab chiqarish hajmi 460 mlrd. so'mga yetdi, umumiy qiymati 165 mln. dollardan ortiq bo'lgan mahsulot eksport qilindi.

Tijorat banklari tomonidan tuzilgan boshqaruvchi kompaniyalar yangi tashkil etilgan korxonalarni sog'lomlashtirish va ishlab chiqarish faoliyatini tiklash, texnologik qayta jihozlash, ularda raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishni yo'lga qo'yilggan hamda ushbu korxonalarni salohiyatli investorlarga sotish ishlariga to'liq jalb qilindi.

Ta`kidlash lozimki, mamlakatimiz kichik biznes va xusu-siy tadbirkorlikni rivojlantirishda katta salohiyatga ega bo'lib, jamiyatimizning ijtimoiy-iqtisodiy tayanchi va poydevori bo'lgan o'rta sinfning shakllanib va tobora mustahkamlanib borishiga erishilmoqda. Agar 2000 yilda mamlakatimiz yalpi ichki mahsulotining 31 foizi kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub`ektlari hissasiga to'g'ri kelsa, 2010 yil yakuni bo'yicha bu ko'rsatkich qariyb 52,5 foizga yetdi. **2011** yilda yalpi ichki mahsulotdagi ushbu ko'rsatkichning ulushini 54 foizga yetkazish ko'zda tutilmoqda.

Iqtisodiyotda band bo'lganlarning 74 foizidan ortigi aynan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasida faoliyat ko'rsatmoqda. O'tgan 2010 yilning o'zida ushbu sohani rivojlantirish hisobidan **480** mingta yangi ish o'rinlari ochishga erishilgan bo'lsa, shuning 60 foizidan ortig'i qishloq hududlarida tashkil etilganligini ta`kidlash lozim.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub`ektlarining mamlakatimiz iqtisodiyotida tutgan o'rnini hisobga olgan holda, banklarimiz tomonidan ularni moliyaviy qo'llab-Qo'vvatlashga alohida e`tibor beril-moqda. 2010 yilda mazkur so-haga ajratilgan kreditlar mivdori 1,4 baravarga oshib, **2011** yil **1** yanvar holatiga ko'ra 2,7 trln. so'mni tashkil etdi. Ushbu kreditlar hisobiga respublikamiz mintaqalarida 280 mingdan ortiq yangi ish o'rinlari yaratildi. Jumladan, kichik biznes sub`ektlariga ajratilgan mikrokreditlar hajmi 2009 yilgan nisbatan 1,5 baravarga ko'paydi va 485 mlrd. so'mdan oshib ketdi. Shuningdek, kasb-hunar kollejlari va oliy *o'quv* yurtlari bitiruvchilarini kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohalariga jalb qilishni rivojlantirish va yangi ish o'rinlarini yaratish maqsadida, **2010** yilda e`lon qilingan «Barkamol avlod

yili» Davlat dasturi doirasida imtiyozli kreditlar berish borasida tijorat banklari tomonidan amalga oshirilgan ishlar ham e`tiborga loyiqdir.

Bugungi kunda mamlakatimizning barcha mintaqalarida 81ta filial va 284ta minibankdan iborat keng miqyosdagi xizmat ko'rsatish tarmog'iga ega bo'lgan «Mikrokreditbankoning kichik biznesni qo'llab-Qo'vvatlashdagi o'rni muhim ekanligini ta`kidlab o'tish joiz. O'tgan **2010** yilda «Mikrokreditbank» tomonidan kichik biznes va xuso'siy tadbirkorlikni, ayniqsa, qishloq joylarda rivojlantirishga 214,5 mlrd. so'mdan ziyod kreditlar ajratilgan bo'lib, bu ko'rsatkich **2009** yilga nisbatan 1,4 baravarga ko'pdir.

Hozirgi kunda respublikamiz tijorat banklari tomonidan iqtisodiyotning ustuvor yo'nalishi hisoblangan kichik biznes va xo'susiy tadbirkorlik sub`ektlarining investitsiya loyihalarini moliyalashtirish uchun Osiyo taraqqiyot banki, Islom taraqqiyot banki, Germaniyaning «KfV» rivojlanish banki, Xitoy Xalq Respublikasi hukumati va boshqa xorijiy investorlarning mablag'lari faol jalb qilinmoqda. Xususan, o'tgan yil davomida ushbu maqsadlar uchun umumiy qiymati 146 mln. AQSh dollari miqdoridagi xorijiy kredit liniyalari jalb qilinishi ta`minlandi. Xususan, Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2010 yil 11 yanvarda tasdiqlangan «2010 yilda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish dasturi»ga asosan «Mik-rokreditbank» tomonidan 121,4 mlrd. so'mlik mikromoliyaviy xizmatlar ko'rsatilib, bo'ning natijasida 93 mingtadan ortiq yangi ish o'rinlari yaratildi. Hozirga qadar oilaviy biz-nes va hunarmandchilikni ri-vojlantirish, boshlang'ich kapitalga kredit ajratish bilan asosan «Mikrokreditbank» shug'ullangan bo'lsa, 2011 yildan boshlab boshqa barcha tijorat banklari ham o'z kredit faoliyatida asosiy e`tiborni sho' masalaga qaratadi.

2011 yilda «Kichik biznes va xo'susiy tadbirkorlik yili» Davlat dasturi doirasida: -tijorat banklari tomoni-dan iqtisodiyotning ushbu sohasiga ajratiladigan kreditlar hajmi kamida 1,3 baravar ko'paytiriladi; -kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub`ektlariga investitsiya maqsadlari va bosh-lang'ich

kapitalni shakllantirish, mikrokreditlashni kengaytirishga *uzoq* muddatli kreditlar berish hisobiga 3,8 trln. so’mdan ziyod yoki **2010** yilga nisbatan 1,4 baravar ko’p kreditlar ajratiladi; -kichik biznes va xuso’siy tadbirkorlik sub`ektlariga kreditlar, shy jumladan mik-rokreditlar ajratish mexanizmlari takomillashtiriladi va yanada soddalashtiriladi; -kasb-ho’nar kollejlari bitiruvchilarining tadbirkorlik faoliyati bilan bog’liq loyihalariga 22 mlrd. so’mlik, oilaviy biznes va hunarmandchilikni rivojlantirishga 12 mlrd. so’mlik imtiyozli mikromoliyaviy xizmatlar ko’rsatish mo’ljallanmoqda; -«Mikrokreditbank» tomonidan kichik biznes va xo’susiy tadbirkorlik sub`ektlariga 156 mlrd. so’m miqdorida mik-romoliyaviy xizmatlar ko’rsa-tiladi; nobank kredit tashkilotla-ri tomonidan ham ushbu sohaga 307 mlrd. so’mlik mikromoliyaviy xizmatlar ko’rsatiladi; umuman olganda, o’shbu kreditlar 478 mingta yangi ish o’rinlari yaratilishiga ko’maklashadi. Shuningdek, xalqaro moliyaviy institutlar va xorijiy mamlakatlar hukumatlarining imtiyozli kredit liniyalari hamda grantlarini o’zlashtirish va jalb qilishni faollashti-rish orqali mazkur manbalar hisobidan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub`ekt-larining loyihalarini 2011 yilda - 75 mln., 2012 yilda - 90 mln., 2013 yilda - 110 mln., 2014 yilda - 130 mln. va 2015 yilda - 155 mln. AQSh dollaridan kam bo’lmagan miqdorda moliyalashtirish nazarda tutilmoqda.

Umuman olganda, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub`ektlarini moliyaviy qo’llab-quvvatlashni yanada faollashtirish doirasida 2011-2015 yillarda bu sohani kreditlash hajmini 2,7 barobar-ga oshirish belgilangan. Respublikamizda qishloq joylarda qulay va barcha kommunal xizmat sharoitlariga ega bo’lgan yakka tartibdagi turar-joy massivlari qurishni «Qishloq qurilish bank» tomonidan moliyalashtirish ishlari faol davom ettirilmoqda. Shuni alohida ta`kidlash lozimki, 2010 yilda respublikamizning barcha mintaqalarida tanlab olingan 159 ta turar-joy massivida 6800ta shaxsiy turar-joy ob`ekti qurilib, foydalanishga topshirildi. Bu maqsadlarga jami 430 mlrd. so’mlik kapital qo’yilmalar, shu jumladan 250 mlrd. so’mlik

imtiyozli bank kreditlari yo’naltirildi. Bu esa, ushbu ko’rsatkiZ 2009 yil-ga nisbatan 9 baravar yuqori deganidir.

Mamlakatimizning bank-moliya tizimi barqarorligini ta`-minlashda hisob-kitoblarning samarali tizimini tashkil etish muhim o’rin tutadi. Ushbu vazifalardan kelib chiqqan holda, banklar tomoni-dan aholiga ko’rsatilayotgan zamonaviy bank xizmati turla-rini kengaytirish, jumladan plastik kartochkalardan foydalangan holda naqd pulsiz hisob-kitoblar tizimini keng joriy etish borasida aniq chora-tadbirlar ko’rib borilmoqda. Bo’gungi kunda banklar tomonidan jami 8 mln. ga yaqin, jum-ladan 2010 yil davomida 1,8 mln. dona plastik kartochkalar muomalaga chiqarildi, savdo va xizmat ko’rsatish ob`ektlarida jami 86 mingga yaqin, jumladan 2010 yil davomida 25 mingdan ziyod terminal va infokiosklar o’rnatildi. O’z navbatida, plastik kartochkalar va teminallar yordamida amalga oshirilgan o’tkaz-malar hajmi yildan-yilga yuqori sur`atlarda oshib bormoqda. Misol uchun, 2009 yilda plastik kartochkalar orqali 3,3 trln. so’mlik o’tkazma-lar amalga oshirilgan bo’lsa, 2010 yilda bo’ ko’rsatkich 5,7 trln. so’mni tashkil qildi. Plastik kartochkalar orqali amalga oshirilgan to’lovlar tarkibida tovarlar va pulli xizmatlar uchun hisob-kitoblar salmogi 2009 yildagiga nisbatan 2,5 baravarga oshgan. 2011 yilda tijorat banklari tomonidan zamonaviy bank xizmati turlarini kengaytirish, jumladan plastik kartochkalardan foydalangan holda navd pulsiz hisob-kitoblar tizimini keng joriy etish borasida ishlar davom ettiri-lib, shu yilda 1,5 mln. dona plastik kartochkalar hamda 30 ming dona terminal va infokiosklar o’rnatilishi mo’ljallanmoqda. Mikromoliyaviy xizmatlar bozorida raqobat muhitini kuchaytirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub`ektlariga kreditlar ajratish jarayonlarini optimallashtirish maqsadida respublikamizda nobank kredit tashkilotlarini rivojlantirishga ham alohida e`tibor qaratilmoqda.

Ayniqsa, tijorat banklarining investitsiya jarayonlarida-gi ishtirokini kengaytirishga alohida e`tibor qaratilayotgan bugungi kunda mikromoliyaviy

xizmatlar ko’rsatishda nobank kredit tashkilotlarining roli yanada oshdi. Zero, yuqorida ta`kidlab o’tilganidek, mazkur tashkilotlarning faoliyati birinchi navbatda aholining, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub`ektlarining moliyaviy resurslarga bo’lgan talablarini qondirishdan iboratdir. Bugungi kunda respublikamizda 116 ta kredit uyushmasi, 35 ta mikrokredit tashkiloti, 58 ta lombard, jami 209 ta nobank kredit tashkiloti faoliyat yuritayotganligi mamlakatimizda nobank kredit tashkilotlari tizimining rivojlanishi uchun yetarli imkoniyat va shart-sharoitlar yaratilganligidan dalolat beradi. Jumladan, nobank kredit tashkilotlarining jami aktiv-lari 2010 yilda 1,6 baravarga ko’payib, 350,6 mlrd. so’mni tashkil qildi. Shuningdek, nobank kredit tashkilotlari kredit portfelining umumiy hajmi 1,6 baravarga ortib, 304,6 mlrd. so’mga yetdi. Qayd etish lozimki, bugungi kunda ham respublika bank-moliya tizimini isloh tsilishni yanada chuqurlashtirish va uning barqarorligini oshirish, banklar faoliyatini va butun bank tizimini baholashga nisbatan yondashuv va uslublarni tubdan o’zgartirish, uning umum qabul qilingan xalqaro printsiplar, standartlar va me`yorlarga hamohang tarzda rivojlanishini ta`minlash mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning ustuvor yo’nalishlaridan bo’lib qolmoqda. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining «2011-2015 yillarda respublika moliya-bank tizimini yanada isloh qilish va barqarorligini oshirish hamda yuqori xalqaro reyting ko’rsatkichlariga erishishning ustuvor yo’nalishlari to’grisida»gi PQ-1438-sonli Qarori ushbu vazifalarning ijrosini ta`minlash borasida qabul qilingan dasturiy me`yoriy-huquqiy hujjat hisoblanadi. Mazkur Qaror respublika bank-moliya tizimini yanada isloh qilishga, uning barqarorligini oshirishning ustuvor yo’nalishlarini belgilashga hamda yuqori xalqaro reyting ko’rsatkichlariga erishishga qaratilgan. Unga ko’ra: 2011-2015 yillarda respublika bank tizimini yanada isloh qilish, uning barqarorligini oshirish va yuqori xalqaro reyting ko’rsatkichlariga erishish bo’yicha chora-tadbirlar majmui; 2011-2015 yillarda mikromoliyalash va

nobank moliya sohalarini yanada rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlar dasturlari qabul qilindi. Ushbu dasturlarga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki va tijorat banklari tomonidan 2011 yildan boshlab aholi hamda xorijiy investorlarning bank muassasalariga bo'lgan ishonchini yanada mustahkamlash, yangi jozibador omonat va depozit turlarini joriy qilgan holda aholi hamda xo'jalik sub`ekt-larining bo'sh pul mablag'larini bank aylanmasiga keng jalb qilish, omonatchilar uchun kafolatlarni kuchaytirish bo'yicha chora-tadbirlar tizimi ishlab chiqildi. Bundan tashqari, qo'shimcha aktsiyalar chiqarish va ularni fond bozorlarida faol joylashtirish orqali 2011-2015 yillarda tijorat banklari kapitalini 2,1 barobarga ko'paytirish, ushbu sohaga xususiy sektor kapitalini, jumladan aholi, xo'jalik yurituvchi sub`ektlar va xorijiy investorlarning bo'sh pul mablaglarini jalb qilish bo'yicha amaliy chora-tadbirlar majmui amalga oshirilmoqda.

Shuningdek, 2011-2015 yillarda tijorat banklarining resurs bazasini yanada oshirish maqsadida bank xizmatlari ko'lamini kengaytirish, depozit va omonatlarning yangi turlarini muntazam ravishda joriy qilish, shu jumladan, *uzoq* muddatli obligatsiyalar va depozit sertifikatlarini chiqarish, subordinar qarzlarni faol jalb qilish orqali bank depozitlarini 2,5 baravarga oshirish choralari ko'rilmoqtsa. Bundan tashqari, banklarning aktivlari sifatini yaxshilash, moliyaviy barqarorligini mustahkamlash va likvidligini oshirish bo'yicha xalqaro standartlar, xususan Bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasi yangi talablarini to'liq tatbiq etib borish ishlari amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, bank-moliya tizimiga xususiy kapitalni yanada ko'proq jalb qilish, aholi hamda xo'jalik yurituvchi so'b`ektlarning ishonchini yanada oshirish maqsadida O'zbe-kiston Respublikasining «Xususiy banklar va moliya institutlari hamda ular faoliyatining kafolatlari to'g'risida»gi, «Kredit byurolari faoliyati va kredit axboroti almashuvi to'g'risida»gi, «Garov reestri to'g'risida»gi qonunlari loyihalari tayyorlanmoqda.

Hozirda xalqaro bank amaliyotiga muvofiq operatsion xarajatlarni qoplashni va bank tuzilmalarining oqilona foydaliligini oshirish maqsadida respublika tijorat banklarining tarif siyosatlari qayta ko'rib chiqilmoqda. Bo'ndan tashqari, har bir bank va butun bank-moliya tizimi faoliyatini xolisona tahlil qilib borish maqsadida yetakchi xalqaro reyting kompaniyalari tomonidan qo'llaniladigan, alohida banklar va bo'tun bank-moliya tizimi yutuq-larini xolisona baholash imkoniyatini beruvchi xalqaro standartlar, normativlar va mezonlarni joriy etish ishlari yo'lga qo'yilmoqda. Tijorat banklarining mas`ul bo'linmalari tomonidan banklarning investitsiyaviy faolligini kuchaytirish va ularning iqtisodiyot turli sohalarida tadbirkorlik sub`ektlarining investitsiya loyihalarini moliyalashtirishdagi ishtirokini yanada kengaytirish, loyihalarni ekspertiza qilish tizimini takomillash-tirish, shy orqali banklarning *uzoq* mo'ddatli kreditlar sifatini doimiy monitoring qilish, kredit portfeli sifatini yaxshilash va uning o'sib borishini ta`minlash hamda investitsiya tavakkalchiligini baholash, shuningdek, investitsion kreditlar salmog'ini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar dasturini ishlab chiqishga doir ishlar olib borilmoqda. Nobank kredit tashkilotlari tarmog'ini yanada rivojlan-tirish va uning rolini oshirish, xalqaro printsiplar va standartlarga muvofiq tarzda moliya bozori infratuzilmasi institutlarini mustahkamlash, ularning barqarorligini va samaradorligini ta`minlash, ular tomonidan ko'rsatilayotgan xizmatlar ko'lamini kengaytirish yuzasidan muhim vazifalar belgilab olingan.

Hozirda bank-moliya tizimi oldiga qo'yilgan asosiy vazifalar ham Prezidentimizning PQ-1438-sonli Qarori va uning asosida tasdiqlangan dasturlar talablarining samarali ijrosini ta`minlashga qaratilgan. Xususan: O'zbekiston bank tizimi va alohida banklar faoliyatini baholash tizimini yangilash. Bunda «Fitch Reytings», «Mudis» va «Standart end Purs» kabi yetakchi xalqaro reyting kompaniyalari tomonidan qo'llaniladigan standartlar va me`yorlarni, baholash ko'rsatkichlarini joriy etish hamda muntazam ravishda

ularning reyting baholari yangilab borilishini ta`minlash; nobank kredit tashkilotlari va moliyaviy xizmat ko'rsatadigan boshqa tashkilotlar tomonidan muomalaga chiqarilgan qimmatli qog'ozlarni reytingli baholashning milliy tizimini joriy etish va takomillashtirish lozim bo'ladi. Bundan tashqari, bank kengashlarining rolini yanada oshirish va tijorat banklarida korporativ boshqaruvni takomillashti-rish, bank aktivlari sifati hamda bank faoliyatiga tegishli boshqa ko'rsatkichlardan kelib chiqib bank ichki audit xizmati faoliyatining samaradorligini baholash mexanizmini joriy etish zarur bo'ladi.

Hozirda O'zbekiston Respubli-kasi Markaziy banki, O'zbekis-ton banklari assotsiatsiyasi va tijorat banklari tomonidan bank aktivlarini, shu jumladan kredit portfellarining yanada o'sishi va sifati yaxshilanishini ta`minlash, tavakkalchilikni baholash tizimini takomillashtirish, operatsion va bozor tavakkalchiligini aniqlash, shuningdek jahonning yetakchi banklari tajribasini inobatga olgan holda bank mijozlarining kreditga layoqatliligini skoringtahlil qilishning zamonaviy uslubini joriy ztish bo'yicha me`yoriy va uslubiy hujjatlarni ishlab chiqish yuzasidan amaliy ishlar yo'lga qo'yildi. Sho' bilan birga, tijorat banklarining bevosita kredit ajratish masalalari bilan shug'ullanuvchi rahbar va xodim-larini bankda kreditlarning qaytarilishligi, qoplanuvchanligy va daromadliligidan hamda amalga oshirilayotgan investitsion loyihalarning samaradorligidan kelib chiqqan holda rag'batlantirish tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha Markaziy bankning te-gishli me`yoriy hujjati loyihasi ishlab chiqilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan O'zbekiston banklari assotsiatsiyasi bilan hamkorlikda ishlab chiqilayotgan Bank nazorati bo'yicha xalqaro Bazel qo'mitasining yangi tavsiyalarini bosqichma-bosqich joriy etish yuzasidan alohida takliflar majmuida: tijorat banklari kapitalining yetarliligiga qo'yiladi-gan talablarni oshirish; tijorat banklarining kapitali tarkibida ularning inqirozli holatlar ta`siriga qarshilik ko'rsata olishini ta`minlovchi barqarorlashtirish zaxiralarini tashkil etish; nobank kredit tashkilotlari uchun qo'shimcha majburiy iqtisodiy

normativlarni joriy etish, shuningdek nobank kredit tashkilotlari faoliyatini nazorat qilish tizimini yanada takomillashtirish masalalari alohida o'rin tutadi. Respublikamizda mikromoliyalash va nobank kredit tashkilotlarini 2011-2015 yillarda yanada rivojlantirish chora-tadbirlari dasturiga ko'ra, bir qator muhim vazifalarni amalga oshirish mo'ljallangan.

Xususan: mikromoliyalash va nobank moliya institutlari faoliyati sohasidagi qonunchilik bazasini yanada takomillashtirish maqsadida, «Kredit uyushmalari to'g'risida»gi va «Mikrokredit tashkilotlari to'g'risida»gi qono'nlarning mikromoliyalashga oid qismiga xalqaro printsiplarga muvofiq tegishli o'zgartirishlar kiritish; kredit uyushmalari va mikrokredit tashkilotlari faoliyatiga nisbatan iqtisodiy normativlarni hamda buxgalteriya hisobi va hisobotini yuritish tartibini takomil-lashtirish; mikrokredit tashkilotlarini nazorat qilish va tartibga solish vakolatlarini aniq belgilashga qaratilgan o'zgartish va qo'shimchalar kiritishga doir qono'n loyihasini tayyorlash kabi muhim vazifalar amalga oshiriladi. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, respublika bank tizimi mamlakatimizni har tomonlama taraqqiy ettirish, xalq farovonligini oshirish maqsadida amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarni muvaffaqiyatli davom ettirish ishiga bundan buyon ham o'zining mo'nosib hissasini qo'shib boradi.

Fayzulla MULLAJONOV*O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki Raisi*Ma`lumki, «O'zsanoatquri-lishbank» ochiq aktsiyadorlik tijorat banki respublikamiz moliya bozorida katta nufuzga ega yetakchi muassasalardan hisoblanadi. Buni bugungi kun-da jamiyatning turli jabhala-rini qamrab olgan bank mijoz-lari ko'lami, ulardagi ishonch va mamnunlik ruhi tasdiqlab turibdi.

Bir necha o'nlab yangi ishlab chiqarishlarni tashkil etib, bandlik darajasini oshirish-da, keng ko'lamli modernizatsi-yalash va bunyodkorlik ishlari-ning olib borilishida bosh-qosh bo'layotgan mazkur bank, ayniq-sa, iqtisodiyotimizning real sektorini moliyaviy qo'llab-quvvatlashda katta jonbozlik ko'rsatmoqda. Bu o'z navbatida, Yurtboshimizning «Iqtisodiyot-ning real sektori korxonala-rini qo'llab-

quvvatlash, ular-ning barqaror ishlashini ta`-minlash va eksport salohiyati-ni oshirish chora-tadbirlari dasturi to’g’risida»gi PF-4058-sonli Farmonining samarali ijro etilishini ta`minlamoq-da. Bu borada bank dastlab alo-hida tuzilma tashkil etib, ichki kredit siyosatining asosiy yo’nalishlari va kreditlash tartibiga tegishli o’zgartirish-lar kiritdi. Jumladan, kichik biznes sub`ektlariga aylanma mablag’larini to’ldirish uchun ajratiladigan kreditlar muddatini 12 oydan 18 oygacha uzaytirdi, eksport faoliyati bilan shug’ullanadigan tadbirkorlik sub`ektlariga aylanma mablag’larni to’ldirish uchun 12 oy muddatga Markaziy bank qayta moliyalash stavkasining 70 foizidan oshmagan miqdorda imtiyozli kredit mablag’lari aj-ratilishini belgiladi, paxta tolasini sotib olish bo’yicha taqdim etilgan bank kafolat-lari muddatini 90 kundan 120 kunga uzaytirdi.

Sarmoyalar maqsadli yo’naltirildi

Joriy yilning o’tgan 6 oyi davomida «O’zsanoatqurilish-bank» tomonidan iqtisodiyot-ning real sektoriga mansub eks-portyor korxonalarni moliyaviy qo’llab-quvvatlash maqsadida xorijiy valyutada 29,15 mln. AQSh dollari va milliy valyu-tada 258,26 mlrd. so’m miqdo-rida kredit ajratildi. Jumladan, «O’zbekneftgaz» negizidagi xususiy korxonalarga 66,4 mlrd. so’m, «O’zkimyosanoat» DAK korxonalariga 157,61 mlrd. so’m, «O’zbekenergo» DAK korxonalariga 14,6 mlrd. so’m, «O’zbekengilsanoat» DAK kor-xonalariga 2,73 mlrd. so’m, shu-ningdek, «O’zulgurjibirjasav-doinvest» Assotsiatsiyasi korxo-nalariga 1,77 mlrd. so’m, «O’zqishloqmashxolding» XK korxonalariga 11,15 mlrd. so’m, «O’zqurilishmollari» AK kor-xonalariga 1,03 mln. AQSh dollari, «TAPOiCh» DAJga 4,0 mlrd. so’m hamda «O’zeltex-sanoat» Assotsiatsiyasi korxona-lariga 0,15 mln. AKDP dolla-ri hajmida kredit mablag’la-ri yo’naltirildi.

2.2-1-jadval

2010 yilda Iqtisodiyotning real sektoriga mansub eksportyor korxonalarga ajratilgan kreditlar

№	Iqtisodiyotning real sektoriga mansub eksportyor korxonalar	Kredit miqdori(mlrd. so'm)
1	neftgaz	66,4
2	kimyoanoat (DAK)	157,61
3	energo (DAK)	14,6
4	engilnoat (DAK)	2,73
5	ulgurjibirjasavdoinvest assotsiatsiyasi	1,77
6	qishloqmashxolding (XK)	11,15
7	qurilishmollari (AK)	1,03 mln $
8	TAPOiCh (DAJ)	4,0
9	eltexsanoat assotsiatsiyasi	0,15 mln $
	Jami:	Xor.val. 29,15 mln $ Mil. val. 258,26 mlrd. so'm

Ryjorat banklari tomonidan iqtisodiyotning real sektori korxonalarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash izchil davom ettirildi. Bugungi kunda banklar tomonidan bazaviy tarmoqlarga yo'nalti-rilgan kreditlar miqdori deyarli 11,4 trln. so'mga yetdi.

Banklarning investitsiyaviy maqsadlarga yo’nal-

tirilgan kreditlarining umumiy kredit portfe-lidagi ulushi 74 foizni tashkil etdi.

2.2-2-diagramma

Hisobot davrida iqtisodiy nochor korxonalar-ni moliyaviy sog’lomlashtirish va boshqarish mexa-nizmlarini takomillashtirish, ishlab chiqarishni modernizatsiyalash borasida amalga oshirilgan ish-lar natijasida tijorat banklari balansiga qabul qilingan 144 ta iqtisodiy nochor korxonaning 132 tasida ishlab chiqarish to’liq qayta tiklandi. Ular-ning 61 tasi esa strategik investorlarga sotildi.

Joriy yilning 9 oyida tijorat banklari to-monidan ushbu korxonalarga kiritilgan 181,7 mlrd. so’mlik investitsiyalar hisobiga jami 344,7 mlrd. so’mlik mahsulot ishlab chiqarildi, shundan 158,2 mln. AQSh dollar mahsulot eksport qilindi hamda 22 mingdan ortiq ishchi o’rinla-ri yaratildi.

Banklar tomonidan kichik biznes va xususiy tad-birkorlik sub`ektlarini moliyaviy qo’llab-quv-vatlashga alohida e`tibor berildi. Mazkur sohaga ajratilgan

kreditlar mikdori 2009 yilning shu davriga nisbatan 1,5 baravarga ko’payib, 2010 yil-ning 1 oktyabr holatiga ko’ra, 2,1 trln. so’mdan oshdi.

2.2-3-diagramma

Mazkur kreditlar hisobiga hududlarda 203 ming dan ortiq yangi ish o’rinlari yaratildi.

2.2-2-jadval

Tijorat banklari iqtisodiyotning qishloq xo’jaligi sektoriga qilgan investitsion kreditlar.

Mln so’mda

TG’r	Hududlar	qisloq xo’jaligi		
		2008	2009	2010
1	Namangan shahri	3351,1	3604,9	5554,2
2	Mingbuloq tumani	789,4	1714,5	1862,0

3	Kosonsoy tumani	770,9	1094,9	1923,0
4	Namangan tumani	781,8	1327,4	1478,0
5	Norin tumani	750,1	1160,3	1218,0
6	Pop tumani	1072,7	1905,0	2054
7	To'raqo'rg'on tumani	886,3	1191,8	1672,6
8	Uychi tumani	1136.6	1847.0	1932.0
9	Uchqo'rg'on tumani	1207,1	1940,3	2505,0
10	Chortoq tumani	868,1	964,0	1061,0
11	Chust tumani	1115,8	1456,7	1759,5
12	Yangiqo'rg'on tumani	544,4	1121,2	1256,0
13	Jami	13274,1	19327,9	24275,3

II.3 Viloyatimizda iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlarini kreditlash jarayoni taxlili.

Namangan viloyati Tijorat banklari tomonidanqishloq xo'jaligiga 2008-2010-yillarda kiritgan investitsiyalari haqida ma`lumot.

Namangan viloyati tijorat banklari tomonidanqishloq ho'jaligi sektoriga investitsiyaviy kreditlari 2-jadval malumotlarida ko'rsatilgan Ushbu jadval tahliillari shuni ko'rsatadiki 2008-yilda jami tarmoqlarga 50685 mln so'm investitsiya kiritilgan bo'lsa , shuning 13274.1mln somi yoki 26 foiziqishloq ho'jaligiga to'g'ri keladi. Viloyat tumanlari bo'yicha tahlil etadigan bo'lsak eng ko'p mablag' Namangan shahri 4216 mln so'm, Pop tumaniga 1072,7 mln so'm, Uychi tumaniga 1136,6 mln so'm , Uchqo'rg'on tumaniga 1207,1 mln so'm , Chust tumaniga 1115,8 mln so'm miqdorda mablag' ajratilgan.

2009 -yilda jami investitsiyaviy kreditlar summasi 80011,0 mln so'mni tashkilqilgan bo'lsaqishloq ho'jaligiga ajratilgani 19327,9 mln so'm ajratilgan yoki umumiy miqdordagi ulishi 24,1 foizni tashkilqilgan. 2009-yil 2008-yilga nisbatanqishloq ho'jaligiga 6051,8 mln so'm ortiq yoki 146,2 foiz o'sishga erisilgan .

Tumanlar bo'yicha tahlilqilinganda 2009 yilda qishloq ho'jaligiga eng ko'p mablag' Namangan shahriga 3604,9 mln so'm, Mingbuloq tumani 1714,5 mln so'm , Pop tumaniga 1905,0 mln so'm, Uychi tumaniga 1847,0 mln so'm , Uchqo'rg'on tumaniga 1940,3 mln so'm , Chust tumaniga 1456,7 mln so'm va Namangan tumaniga 1327,4 mln so'm miqdorda mablag'lar ajranilgani tahlil etildi.

2010-yilda jami ajranilgan investitsiyalar barcha tarmoqlarga 112528 mln so'm shu jumladan qishloq ho'jaligi sektoriga 26679,6 mln so'mni umumiy ajranilgan mablag'ni 23,7 foizini tashkilqilgan 2010-yili 2009-yilga nisbatan qishloq ho'jaligiga 7352,3 mln so'm ko'p mablag' kiritilgan .

Tumanlar ichida Namangan shahri, Pop, Uychi , Chust , Kosonsoy

tumanlariga eng asosiy parrandachilik, chorvachilik , asalarichilik, va is-siqhona tashkilqailish maqsadida ajratilgan .

Umaman olganda 2010-yil 2008-yilga nisbatanqishloq ho'jaligiga 13405 mln so'm ko'p mablag' sarflangan.

Korxonalar va tarmoqlarni modernizatsiyaqilish, texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlashga 2010- yil davomida 3,25 tln so'm miqdorda investitsiyon kred-itlar ajratilib, bu ko'rsatkich 2009 yilga nisbatan 35 foizga oshdi.

2.3-3-jadval

Namangan viloyat tijorat banklari tomonidan iqtisodiyotni sanoat soxasiga kiritgan investisiyaviy kreditlari

Mln so'mda

Investis-iya turi	2008 Yil	2009 yil	2010 yil

	Mi-qdori	Ulushi % hisobida	Mi-qdori	Ulushi % hisobida	2008 yilga nis-batan	Mi-qdori	% hisobida	2009 yilga nis-batan
Jami in-vestisiya-lar	50685.0	100	80011.0	100	29446.0	112528	100	32517
Shu jumladan sanoatga	15251.8	30.4	20130.4	25.1	4878.6	33379.0	29.6	13248.6

Namangan viloyati tijorat banklari tomonidan2008-2010 yillarda sanoat korxonalariga kiritilgan investisiyalar haqida ma’lumot

2008 yilda 15951.8 mln so’m miqdorda yoki umumiy kiritilgan investisiya-larni30.4 foizini tashkilqiladi. 2009 yilda sanoat sektoriga 20130.4 mln so’m mablag’ kiritilgan bo’lib, bu umumiy kiritilgan mablag’larni 25.1 foizini tash-kilqildi. 2009 yilda 2008 yilga nisbatan sanoat soxasiga kiritilgan investisiyalar miqdori 4878.6 mln so’mdan ortiq mablag’ kiritilgan bo’lib, o’sish sur’ati 132.2 foizni tashkilqildi. 2010 yilda sanoat soxasiga jami 33379.0 mln so’m mablag’ ki-ritilgan bo’lib, bu umumiy yil davomida kiritilgan investisiyalarni 29.6 foiziga to’g’ri kelgan, 2010 yilda 2010 yilga nisbatan 13248.6 mln so’m ortiq yoki 165.6 foiz o’sishga erishilgan.

2.3-4-jadval

Namangan viloyati tijorat banklari tomonidan 2010 yilda berilgan kredit-larhaqida ma’lumot

Tarmoqlar bo’yicha	2010 yil		2009 Yil		Farqi	
	Miqdori mln. so’mda	Ulushi % da	Miqdori mln. so’mda	Ulushi % da	Miqdori mln. so’mda	Ulushi % da
Sanoatga	33379.0	29.6	20130.4	25.1	13248.6	165.6

qishloq ho’jaligiga	26679.9	23.7	19327.9	24.1	7352.0	137.8
Ijtimoiy soxa-larga	29404.0	26.2	22868.6	28.8	6535.4	128.9
Boshqa tarmpoqlarga	23064.8	20.5	17684.1	22.0	5380.8	135.2
Jami	112528	100	80011	100	32517	140

Bank boshqarmasi jamoasi xayrli tadbirlarni davom ettirib, viloyat dehqon va fermerlarining poliz, meva-sabzavot va uzum, shuningdek, kartoshka yetishtirishni avvalgi yillardagiga nisbatan 30-40 foizga ko’paytirish orqali qayta ishlash hamda eksport qilish hajmini yanada oshirish, ichki iste`mol bozorini xar xil mahsulotlar bilan to’ldirish, yangi tokzor va intensiv bog’lar tashkil etish loyihalarini moliyaviy jihatdan qo’llab-quvvatlayotir. Jumladan, joylardagi har bir bank bo’limi tomonidan qishloq xo’jaligi ekinlari urug’larini yetkazib berish maqsadida 2 tadan ko’chma do’kon tashkil etildi. Bundan tashqari, maxsus kimyo korxonalari do’konlarida bank krediti hisobidan urug’lik va ko’chat savdosi tashkil etilgani, umuman olganda, 2011 yilda shaxsiy tomorqa va dehqon xo’jaliklariga 4472 ta loyiha bo’yicha 1952,1 mln. so’m miqdorida mikrokredit ajratish ko’zda tutilgani diqqatga sazovordir.

Shu o’rinda 2011 yil paxta xosili uchun 10 mlrd. 84,3 mln. so’mlik, g’alla yetishtirish xarajatlariga 10 mlrd. 91,3 mln. so’mlik imtgiyozli, fermer xo’jaliklarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, chorvachilik va parrandachilik kabi qo’shimcha tarmoqlarni rivoj-lantirish uchun jami 350,0 mln. so’mlik tijorat kreditlari ajratilganini alohida ta`kidlab o’tish joiz.

"Agrobank" sarmoyalari nafaqat qishloq xo’jaligi mahsulotlari yetishtirishga, balki chekka xududlarda sanoatni rivojlantirish, tarmoq korxonalarini texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlashga ham xizmat qilayapti. Masalan, "Pop paxta tozalash zavodi" aktsiyadorlik jamiyatiga ishlab chiqarishni modernizatsiyalash

tadbirlari uchun 750 mln. so’mlik uzoq muddatli kredit yo’naltirildi. Shuningdek, "Namangan don mah-sulotlari" AJ 400 mln. so’m, "Uchqo’rg’on don mahsulotlari" AJ 250 mln. so’m, "Pop don mahsulotlari" AJ 150 mln. so’m, "Namangan don" AJ 272,2 mln. so’m mikdoridagi uzoq muddatli sarmoyadan bahra-mand bo’lib, buning evaziga zarur jihoz va uskunalar sotib oldilar.

Prezidentimizning 2009 yil 19 iyundagi "Devorbop materiallar ishlab chiqarishni ko’paytirishni rag’batlantirish va sifatini yaxshi-lash borasidagi qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida"gi qarori ijrosi bo’yicha muayyan ishlar bajarildi. Aniqrog’i, pishiq g’isht ishlab chiqarishni yo’lga qo’ymoqchi bo’lgan bank mijozlariga jami 590 mln, so’m uzoq muddatli kreditlar berildi. Xususan, bankning Haqqulobod filiali mijozi "Muhammadbobur savdo servis" MChJga 100 mln. so’m, Chortoq filiali mijozi "Maqsad bunyodkori" MChJga 160 mln. so’m, Yangiqo’rg’on filiali mijozi "Murod o’g’li Malik" MChJga shuncha miqdorda, Uchqo’rg’on filiali mijozi "Asadullo Bunyodkor Fayz" MChJga esa 170 mln. so’m kredit ajratildi. Natijada devorbop materiallar ishlab chiqarish hajmi ko’payib, ular shaharu qishloqlarni obodonlashtirish, zamonaviy turar-joylar barpo etishda keng qo’llanilyapti.

Namangan shahrining Istiqlol ko’chasida qad ko’targan 2 ta 24 xonadonli uy-joyning o’z vaktida foydalanishga topshirilishida pudratchi tashkilotlar "XMKK-10" MChJga 915 mln. so’m va "Butsefal troyd servis" MChJga 939 mln. so’m mikdorida ajratilgan kredit mablag’lari, ayniqsa, qo’l keldi. Ayni paytda Boburshox ko’chasida tiklanayotgan 2 ta 24 xonadonli, shuncha 18 xonali turarjoy bunyodkorlar."Agrobank"ning milliard 623 mln. so’mlik kreditidan unimli foydalanishmokda.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub`ektlarini moliyaviy qo’llab quvvatlash masalasi Agrobankning Namangan viloyati boshkarmasining ustuvsr yo’nalishlaridan biri xisoblanadi. 2011 yilning dastlabki ikki oyi davomida barcha moliyalash manbalari xisobidan 178 ta xo’jalik sub`ektiga 3 mlrd. 535.4 mln.

so’mlik kreditlar ajratilgani, buning hisobiga 340 ta yangi ish o’rni yaratilgani bunga misol bo’la oladi.

Darhaqiqat, bugungi kunda viloyatda xoh oziq-ovqat va nooziq-ovqat tovarlarini ishlab chiqarish bo’lsin, xoh issiqxona barpo etish, parrandachilik xo’jaliklari tashkil etish va yoki servis xizmatlari ko’rsatish sohasi bo’lsin — bularning rivojida bank boshqarmasining munosib ulushi bor. Isbotmi? Boshqarmaning Uchqo’rg’on filiali tomonidan ajratilgan 200 mln. so’m kredit evaziga "Muhiddin qalb gavhari" MChJ qog’ozni qayta ishlash dastgohi sotib olib, 10 ta yangi ish o’rni yaratdi. "Hamroxon Xursanoy Mustaqim" va "Nizomiddin Husn Jamol" fermer xo’jaliklariga berilgan 63,2 mln. so’mlik kreditlar evaziga esa yana 18 ta qo’shimcha ish o’rni ochildi. Bunday misollarni ko’plab keltirish mumkin.

Boshqarm tomonidan Vazirlar Mahkamasining 2009 yil 14 avgustdagi "2009 — 2012 yillarda Namangan viloyatida sanoatni rivojlantirish va ishlab chiqarishni mo-dernizatsiya qilish dasturi to’g’risida"gi qarori ijrosi bo’yicha ham ishlar izchil olib borilayapti. Jumladan, "Iftixor Kiyim Sanoat" MChJning 556,0 ming AQSh dollarilik investitsiyaviy loyihasi moliyalashtirilib, u xorijning zamonaviy dastgohlari bilan qayta jihozlandi. Bu, o’z navbatida, erkaklar kostyum-shimlarini ishlab chiqarishni o’zlashtirish imkonini berdi. Yana bir e`tiborli jihati, 55 ta yangi ish joyi ochilib, ishchilar soni qariyb 100 nafar-ga yetdi. Hozirgi paytda ular kuniga 150 dona erkaklar kostyum-shimini tikishga erishmokdalar.

Namangan shahrida faoliyat ko’rsatayotgan "Namangan Momiq Sochiqlar" MChJning 476,0 ming AQSh dollarilik investitsiyaviy loyihasi ham "Agrobank"ning Namangan vi-loyati boshqarmasi tomonidan moliyalashtirildi. Bu yerga Shveytsariya va Frantsiya dav-latlarida ishlab chiqarilgan zamonaviy dastgoxlar o’rnatilgach, 51 yangi ish o’rni yaratildi.

Mazkur jamiyatda tayyorla-nayotgan mahsulotlar nafaqat ichki, balki tashqi bozorda ham tobora xaridorgir bo’lib bormokda. O’tgan yili ishlab

chiqarilgan 320,0 mln. so'mlik mahsulotning 87,5 ; mln. so'mligi eksport qilingani shundan dalolat beradi. Ayni chog'da chet ellik hamkorlardan buyurtmalar olish, shartnomalar imzolash ishlari davom ettirilmokda. Xususan, Rossiyaning "Ufimskaya torgovaya baza" mas`uliyati cheklangan jamiyati bilan 700,0 ming AQSh dollari va "IP Jukov" firmasi bilan 1 mln. AQSh dollari miqdorida eksport shartnomasi imzolandi.

Bankning moliyaviy ko'magida "Zarkent tekstil " xususiy firmasi ham Xitoy davlatidan umumiy qiymati 500,0 ming AQSh dollarilik pillani qayta ishlaydigan uskunalar sotib olgan edi. Natijada qisqa fursatda zamonaviy korxona ishga tushirilib, 240 ta yangi ish o'rni yaratildi. Bu yerda yiliga 414 tonna pilladan jahon standartlariga javob beradigan 117 tonna ipak ishlab chiqarish rejalashtirilgan. Mahsulotning asosiy qismi eksport qilinishi kutilayotgani, ayniqsa, kuvonarlidir.

Ma`lumki, qishloq joylarda xotin-qizlar bandligini ta`minlash, ularni tadbirkorlikka jalb etishda Prezidentimizning "O'zbekiston Xotin-qizlar qo'mitasi faoliyatini ko'llab-quvvatlash borasidagi ko'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni muhim omil bo'lmokda. Mazkur Farmon ijrosini ta`minlash maqsadida bankning viloyat boshqarmasi tomonidan 2011 yilning o'tgan davrida 242,5 mln. so'm miqdorida kreditlar ajratildi. Shuning hisobiga 18 ta yangi ish o'rni ochildi. Qolaversa, oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarishni ko'paytirish maqsadida 768,0 mln. so'm, nooziq-ovqat iste`mol tovarlari ishlab chiqarishni kengaytirish uchun esa 623,4 mln. so'm mikdorida kreditlar ajratilgani ham o'z samarasini berayotir.

Gapning indallosini aytganda, "Agrobank" OATB Hamangan viloyati boshqarmasi faoliyati mamlakatimiz iqtisodiyotini yanada rivojlantirish, aholi farovonligini ta`minlashga qaratilgan. Shundan kelib chiqib, bu jamoa bundan keyin ham kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub`ektlari, dehqon va fermerlar, shuningdek, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlovchilarning istiqbolli loyihalarini moliyalashtirish orqali ularning faoliyatini kengaytirish borasidagi

ishlarni jadal davom ettiraveradi.

2.3-5-jadval

“Agrobank” ning respublika bo’yia ba`zi ko’rsatmalrning 2010 yil yakuni bo’yicha berilgan kreditlar

№	Kredit ob`ekti	Kredit miqdori mlrd. so’m
1	Chorvchilikka	2,3
2	Go’sht va sutni qayta ishlashga	7,4
3	Chorvaga ozuqa-em ishlab chiqarishga aylanma mablag’ to’ldirishga	9,5
4	Parrandachilikni rivojlantirishga	10,1
5	Baliqchilikni riojlantirishga	1,5
6	Asalarichilikka	1,1
7	Issiqxonalar tashkil etishga	9,3
8	Urug’lik vako’chatlar uchun	9,6
9	Qishloq xo’jaligi texnikalari otib olish uchun	100
	Jami:	150,8

Jadval ma`lumotlariga ko’ra 2010 yilni yakuni bo’yicha yuqoridagi yo’nalishlar bo’yicha 150,8 mlrd. So’mdan ortiq kredit mablag’lari berildi.Natijada 16600 ta ishchi o’rini yaratildi.

Respublika “Agrobank”ning 185 ta tuman filiallari bo’yicha aholini arzon qishlo xo’jalik mahsulotlari bilan ta`minlash maqsadida, hamda nar-naoni pasaytirishga qratilgan daturni bajarish va natijada oldingi 2008 yilg nisbatan 1,5 barobardan ziyod qishloq xo’jalik mahsulotlari chiqariladi,qayta ishlanadi,hamda 11928 ta ish o’rni yaratiladi.

Shuni ta`kidlash lozimki “Agrobank” agrar tarmoq o’ziga 2010 yilda 672,4 mlrd. So’m moliyaviy madad berildi.

III-Bob.Jaxon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi sharoitida iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlarining rivojlanishida bank kreditlarining takomillashtirish va samaradorlikni oshirish yullari

III.1 Iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlarini kreditlash samaradorligini oshirish.

Real sektor kredit-pul resurslarini olishini ta`minlash masalalarini xal kilish maksadida kreditlash tizimi kuyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirishi kerak:

Davlat investitsiya va kredit-moliya siyosati ustuvorliklariga muvofiq kuyidagi vakil kilingan tashkilotlarni tanlash va tayinlash yoki yangisini tashkil kilish;

- Quyidagilar kabi moliyaviy tuzilmalar:

- banklar;

- vakil kilingan agentlar yoki federal va mintakaviy banklarning vakolatxon-alari:

- Nobank investitsiya institutlarining kuyidagilar kabi infratuzilmalari:

- tadbirkorlik tavakkalchiliklarini sug'urtalash va kayta sug'urta kiluvchi fondlar va kompensatsiyalar;

- Respublika sub`ektlari tomonidan davlat kafolatlari berilishining imkoni-yatlarini ochib beradigan ixtisoslashyoan kafolat fondlari, kreditlash fondlarining faoliyati;

- ixtisoslashyoan lizing fondlari va lizing kompaniyalari;

- imtigzli kreditlash fondlari;

Shakllangan tashkiliy mintakaviy bank tizimini maxsus kredit institutlari tarmog'i:

- viloyatlardagi kishlok xujalik krediti, kredit kooperatsiyasi tizimi – inves-titsiya, uzaro moliyaviy kompaniyalar va fondlar bilan tuldirish.

Imtigzli kreditlashni, shu jumladan, davlat maksadli dasturlariga muvofiq, agarda ularda iqtisodiygtni ustuvor tarmoqlarining ishlab chikaruvchilari ishtirok

etagtgan bulsa, kechiktirib bulmaydigan extigjlar, joriy ishlab chikarish extigjlari va boshka chora-tadbirlar uchun amalga oshirish.

Chet el banklarini iqtisodiygtning ustuvor tarmoqlarini kreditlashyoa jalb etish joriy-sharoitlarini yaratish.

Banklarning investitsiyalashyoa yullanagtgan resurslarini O’zbekiston Respublikasi Markiziy Bankining rezerv talablari majburiyatlaridan ozod kilish.

Bozor sharoitlarida iqtisodiygtning ustuvor tarmoqlarini kreditlashda va investitsiya tadbirlarini tanlashda kuyidagilarni amalga oshirish zarur buladi:

- investitsiya faoliyatini axborot-analitik (taxliliy) ta`minlash;

- korxonadagi menejment sifatini baxolash, bunga boshkaruv komandasining borligi xamda korxonadagi yukori raxbariyat tarkibida personal uzgarishlar sodir bulgan takdirda vorislik (izchillik)ni ta`minlash imkoniyati xam kushiladi.

Potentsial karz oluvchi tomonidan zamonaviy shart va talablarga javob beradigan texnik-iqtisodiyy asoslashlarni xamda asosiy xarakteristikalar va eng avvalo butun moliyaviy-iqtisodiyy kursatkichlarni kamrab olgan biznes rejaning takdim etish.

Investitsiya loyixalarini takdim etish va baxolashyoa oid Garb metodikasini, buxgalteriya xisobotini takdim etishda Garb standartlarini bilish, sifatli menejmentning boshka axamiyati kam bulmagan elementi xisoblanadi.

- Nazarda tutilagtgan ishlab chikarish kooperatsiyasining barkarorligini baxolash.

- Etkazilgan marketing taxlilining tugriligini baxolash.
- Maxalliy shart-sharoitlarni va xududiy boshkaruv organlari xamda maxalliy xokimiyat organlari tomonidan investitsiya loyixasini qullab-kuvvatlash darajasini xisobga olish.

Mintakaviy (maxalliy) xokimiyat organlari bilan samarali uzaro alokada bulishi, kelishib olish va ularning qullab-kuvvatlashi investitsiya loyixalarini muvaffakiyatli amalga oshirishning xamda mintakaviy investitsiya banklari va moliyaviy tashkilotlar faoliyatining ajralmas tarkibiy elementi xisoblanadi. Bu

keyingi ishlarni ancha osonlashtiradi va amalga oshirilagtgan investitsiya loyixalar uchun zarur normativ «soyabon» xizmatini utaydi. Bunday qullab-kuvvatlash mavjud bulganda maxalliy soliklar buyicha jiddiy imtigzlarga va mablag’larning kaytarilishi borasida xakikiy kafolatlarga (masalan, yirik shaxarlarda shaxar kuchmas mulkining garovi) umid kilsa buladi. Kupchilik xollarda yirik loyixalarn-ing amalga oshirilishi maxsus normativ konunchilik bazasi: Prezident Farmonlari-dan tortib to maxalliy xokimiyat organlarining farmoyishlarigacha ishlab chikilishini talab kiladi. Masalan, beriladigan imtigzlarni jiddiy kengaytiradigan konun varianti, ya`ni banklar, kredit va sug’urta tashkilotlari foydasining viloyat uchun axamiyatli bulgan investitsiya loyixalarini amalga oshirishga yullanadigan kismini solikdan ozod kiladigan varianti ishlab chikilishi mumkin.

Banklar tomonidan ishlab chikarish sohasini kreditlanishini rag’batlantirish strategiyasini amalga oshirish doirasida banklar investitsiya tavakkalchiliklarini pasaytirish va bank kreditiga talabni korxonalar kredit kobiliyatini oshirish vositasida kupaytirish uchun shart-sharoitlarni ta`minlash buyicha davlat tomoni-dan tartibga solish chora-tadbirlari kreditlashyoa oid konunchilik xujjatlarining qabul kilinishi va moliyani tashkil etishning kuyidagi asosiy printsiplarini, shuningdek ularning investitsion jalb kilinuvchanligini davlat rag’batlantirishni shakl va metodlari (mexanizmlari)ni tasdiklash kerak buladi:

1. Iqtisodiygtning real sektori tarmoqlarida aylanma kapitalni tiklashni va korxonalarda normal ishlash, tulovlarni amalga oshirish xamda kiska muddatli ssudalarni olish uchun xususiy aylanma kapitalni shakllantirishni ta`minlash. Korxona aylanma mablag’larni tuldirishga ajratadigan mablag’lar solik bazasi xisob-kitobiga ishlab chikarish chikimlarining elementi sifatida kiritilishi kerak. Ma`muriy xodimlar ish xaki va daromadlarini aylanma mablag’lardan foyda-lanishning xolati va samaradorligiga bog’likligini, ssudalarning kaytarilmagan-ligini moliyalar notugri tashkil etilganligi okibatidagi raxbarlarni javobgarligini nazarda tutish kerak.

2. Foydadan olinadigan solik buyicha imtigzlarni kiritish (bunga ustuvor

tarmoqlar korxonalarining real ishlab chikarishni rivojlantirish, uni modernizatsiya kilish va innovatsiya faoliyatidagi investitsiya maksadlarida foydalanadigan foydasini solik solishdan ozod kilish xam kuyiladi).

3. Korxonalarni uzining investitsiya imkoniyatlarini yaratish maksadida tadbirkorlik daromadlaridan olinadigan soliklar umumiy darajasini sezilarli pasaytirish.

4. Solik mexanizmini ishlab chikarish chikimlarining darajasi, u yoki bu sarflarni maxsulot tannarxiga yoki moliyaviy faoliyat natijalariga kiritilishining konuniyligi va tugriligi ustidan nazoratni xisobga olib tartibga solish. Bu hozirgi kunda foydaga solinadigan solik uni yashirishga undashi, korxonalarning zarar keltirib ishlashini va muddati utkazib yuborilgan karz majburiyatlarining usishini rag'batlantirishi bilan bog'likdir.

5. Moddiy ishlab chikarish sohasida ishlaydigan va ekspertga muljallangan, importning o'rnini bosadigan yoki rakobatbardosh maxsulot ishlab chikaradigan korxonalar uchun kredit olishning kulayligini ta`minlash. Bu maksadda maxsus fondlar xisobiga subsidiyalar berish yuli bilan ssudalar buyicha foiz stavkasi darajasini pasaytirish tugrisida karorlar qabul kilish.

6. Iqtisodiygtning mavsumiy tarmoqlarini kreditlashda ular faoliyatining xususiyatlarini xisobga oladigan maxsus tartib va printsiplarni ishlab chikish. Masalan, kishlok xujaligi, taygrlash, kishlok xujalik maxsulotlarini kayta ishlash, pilla maxsulotlariga daxldor faoliyatni kiska muddatli kreditlarsiz amalga oshirish kiyin.

7. Iqtisodgtning real sektorida investitsiyalarni davlat kafolati va sug'urtasi tizimlarini yaratish.

Yukorida aytilganlardan kelib chikib, keyingi yillar mobaynidagi kredit-bank mexanizmining ishlashini taxlil kilish bank tizimining samarali xavfsizligi va barkarorligini tula kulamda shakllantirish faqat davlatning moliyaviy barkarorligini xamda iqtisodiyy xavfsizligining ta`minlashning eng muxim omiligina emas, balki ayni bir vaktda mamlakat iqtisodiygtining real sektorida ishbilarmonlik faolligini jonlantirish umidini moddiylashtirishga kadar uning uziga xos dvigateli xisobla-

nadi, degan xulosaga kelish imkonini beradi.

Shu munosabat bilan kuyidagilarni amalga oshirish kerak buladi:

Mulkchilik shaklidan kat`i nazar iqtisodiygtni real sektori korxonalarining kredit kobiliyatini oshirish joriy-sharoitlarini yaratish.

Aytib utilgan yunalishlarning kupchiligi buyicha ustuvor tarmoqlarni kreditlashda kredit tavakkalchiliklarni kamaytirish, koidaga kura kulamli isloxotlarni talab kilmaydi, katta sarf-xarajatlar bilan bog'lik emas va asosan texnik va konunchilik xarakteridagi tadbirlarning amalga oshirilishini nazarda tutadi. Shu bilan birga bu chora-tadbirlar banklarning investitsiyalar manbai sifatidagi va eng avvalo iqtisodiygtning ustuvor tarmoqlaridagi rolini sezilarli oshirishga xamda tijorat banklarining moliyaviy barkarorligini jiddiy oshirishga kodirdir.

Investitsiyalashdan oldingi ustuvor tarmoqlarni samarali kreditlashyoa bevosita ta`sir kursatadigan potentsial bulajak karz oluvchilar xujjatlarini taygrlash va kurib chikish jarayoniga tuxtalib utmokchimiz.

Kredit berishni kurib chikishda uni ta`minlash masalasi xam axamiyati kam bulmagan muammo xisoblanadi. Masalan, Milliy bankning kreditlash amaligti dalolat berishicha, uchinchi shaxsalar moliyaviy kafolatini olish anchagina kiyin, chunki bunday kafolatlar kafolat beruvchilar banklari tomonidan tasdiklanishi kerak, buni kilishga banklar shoshilmaydilar. Shu tufayli ta`minlashning bu turi juda kam uchraydi.

Ilgari keng kullanib kelingan kreditni sug'urta kompaniyalari tomonidan sug'urtalanishi hozirgi kunda Markaziy bank tomonidan cheklangan. Bundan tashkari, keyingi yillarda karzdorlarning kreditni uz davrida kaytarmaslik xollari kupayib ketganligi natijasida sug'urta tashkilotlari sug'urtaning bu turini deyarli tuxtatib kuydilar.

Shunga kura, karz oluvchilarni qullab-kuvvatlash maksadida maxsus sug'urta fondining tashkil etilishi bu muammoning xal etilishiga xizmat kiladi.

Aytish lozimki, yukorida aytib utilgan, karz oluvchilar duch keladigan barcha muammolar kreditni rasmiylashtirish boskichida yuzaga keladi. Ammo fikrimizcha, ishlab chikarishning uzida va maxsulotni sotishda yuzaga keladigan

muammolar xam e`tibordan chetda kolmasligi kerak, chunki kreditning tulanishi ularga bog'likdir. Eng avvalo bu uskunalarni ishlatish, zarur kasbdagi mutaxassislarni taygrlash, maxsulot sifati va sotish bozorlarini topish masalalaridir. Bu masalalarning xal etilishi ustuvor tarmoqlarni kreditlash samaradorligini oshirishda muxim axamiyat kasb etadi.

Eksportga muljallangan va importning o'rnini bosadigan maxsulotlar chikaruvchi ishlab chikarish kuvvatlarini jadal oshirishni nazarda tutuvchi iqtisodiyy isloxotlar kursidan borib, iqtisodiygtning ustuvor tarmoqlarini kreditlash samaradorligini oshirish buyicha chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur buladi.

Bunda moliyalash uchun takdim etilagtgan loyixalarning yillik va iqtisodiyy kursatkichlarini kurib chikish xamda baxolash tartibiga tuskinlik kiluvchi tusiklarni bartaraf etishga e`tibor berish kerak buladi, bu birinchi navbatda potentsial karz oluvchidan biznes-reja va loyixalarni texnik-iqtisodiyy asoslashlarni bankni koniktiradigan shaklda taygrlash imkoniyatining yukligi tufaylidir.

Banklar uchun kredit olishda talab etiladigan xujjatlarni taygrlash tartibini anchagina soddalashtiradigan kushimcha metodologik va tavsiyaviy xarakterdagi xujjatlar ishlab chikilishi kerak.

Bundan tashkari, zarur axborotni taygrlashni maksimal soddalashtirishni va ayni vaktda bank talab etadigan barcha omillarni kamrab olishni nazarda tutib loyixaning yashovchanligini boskichma-boskich urganish uchun oddiydan murakkabga utuvchi malum anketa shakllarini ishlab chikish maksadga muvofiqdir.

Bulajak kreditlar buyicha loyixalarni baxolashning samarali tartiblari uchun loyixaning iqtisodiyy yashovchanligini xisoblab chikadigan komp yuter dasturlari ishlab chikilishi kerak. Ular kreditlash bulinmasi, boshkaruvi va bulimi lokal tarmog'i doirasida ishlashi xamda loyixani moliyalash chizmasini modellash, loyixani amalga oshirishning eng optimal iqtisodiyy kursatkichlarini aniklash, operatsion tavakkalchiliklarni tasniflash imkonini berishi kerak. Karz oluvchining moliyaviy-iqtisodiyy xolatini baxolashning eng noziq joylaridan biri maxsulotni mintakaviy va jaxon bozorlarida sotish imkoniyatlarini, ma`lum tovrlar guruxi

talab-taklifini, kelajakda narxning uzgarish tendentsiyalarini, siyosiy va iqtisodiyy omillarning taygr maxsulotni sotish dinamikasiga ta`sirini urganish xisoblanadi.

Bundan tashkari karz oluvchilarning xomiylar, texnologiyalar, xom ashyo bilan barkaror ta`minlanish imkoniyatlari tugrisidagi axborotlarining kamligini e`tiborga olib, mintakaviy va jaxon bozorlarini ishlab chikilgan marketing tadkikotlari strategiyasini yaxshilash va takomillashtirish lozim buladi. Respublikaning barcha banklari imkoni boricha operativ axborotning manbalaridan biri bulgan REUTERS xalqaro axborot tizimidagi bemalol foydalanish imkoniyatiga ega bulishlari kerak.

Banklar iqtisodiygt real sektorining ustuvor tarmoqlari sub`ektlari uzaro munosabatlar borasida kupincha adolatli tankid kilinadi. Umuman, berilagtgan kreditlar xajmi xakikatan xam xalk xujaligi extigjlariga javob bermaydi.. Tabiiyki, banklar moddiy ishlab chikarish sohasi bilan uzaro munosabatlarda tub burilish yasashyoa xarakat kilmokda, chunki bu soGlom muxitda bank biznesini rivojlantirish uchun mustaxkam iqtisodiyy muxitni yaratadi. Ammo bu muammoda asosiy narsa banklarning istash yoki istamasliklarida emas, balki ma`lum ob`ektiv sabablarga bog’likdir.

Bunga nima tuskinlik kiladi, takrorlamokchi emasmiz, ammo moddiy ishlab chikarish sohasi tanazzuldadir: korxonalarni yarmi zarar keltiradigan, aylanma mablag’lar yuk, xususiylashtirilgan korxonalarni boshkarish yaxshi yulga kuyilmagan. Kreditlarni kaytarilmasligining xakikiy xavfi mana shundadir. Bunda yukorida aytib utilgan sohasi kreditlashni kiyinlashtiradigan kator normativ xarakatlardagi kursatmalarni ilova kilish mumkin.

Bu vaziyatda nima kilish kerak? Eng avvalo xukumat va UzR Markaziy banki iqtisodiygtni real sektori ustuvor tarmoqlarini rivojlantirish tugrisida e`lon kilingan iqtisodiyy siyosatni izchil amalga oshirish va pul-kredit siyosatiga muvofiq keluvchi tuzatishlarni kiritishi, shuningdek, ishlab chikarishni va ayniksa, xususiylashtirilgan korxonalarni progmatik restrukturizatsiya kilishni nazarda tutadigan maxsus sanoat siyosatiga ega bulishi kerak.

Shu bilan birga kredit tavakkalchiliklarini kamaytirish xamda banklarning sanoat korxonalari bilan tirikchilik munosabatlarini rivojlantirishni rag'batlantirishga oid kator printsipial masalalar xal etilishi kerak. Buning uchun xukumatning kreditlarning kaytalashini kafolatlash joizmi, kreditlar uchun foizlardagi farqlarni kompensatsiya kilishi, samarali dasturlarni amalga oshirish uchun beriladigan kreditlarni berish va kaytarish tartiblarini uzgartirishni nazarda tutadigan maxsus karorini qabul kilish maksadga muvofiqdir. Tulovlarning amalda bulib turgan navbatliligi shurolar amaligtidan meros olingan va u bozor xujaligi sharoitlarida kreditlarning tulanishini oltinchi navbatdaligi iqtisodiygtni kreditlashni mablag'larni anchagina xavf bilan kuyishga aylantiradi.

Davlat va mintakaviy xokimiyatlar ssudalar buyicha foizlari, ular 20-25% dan oshmasligi kerak. Subsidiyalashlari xamda iqtisodiygtni rivojlantirish davlat va mintakaviy dasturlariga kiritilgan ob`ektlarni moliyalashda banklarga kafolatlar berishlari mumkin.

Banklarning ustuvor tarmoqlarni kreditlashlarini rag'batlantirish maksadida banklar ishlab chikarishni kreditlashda kayta moliyalashda ssudalar buyicha pastrok foiz stavkalarda, agar kredit uzini tez oklaydigan ishlab chikarish dasturlariga sarflansa, oladigan foydasiga tafovutlangan solik stavkalarini joriy kilish mumkin.

Banklar korxonalarni kreditlashni bir necha banklar bilan xamkorlikda amalga oshirishlari mumkin, chet ellarda uzini oklagan bu usul kredit tavakkalchiligini kamaytiradi va yirik dasturlarni kreditlash imkonini yaratadi.

Bank tizimining milliy iqtisodiygtni boshka sektorlari bilan uzok muddatli uzaro alokalash asosida bozorning turli segmentlaridagi daromadlilik darajasini tenglashtirish, uzok muddatli passivlarni shakllantirish tizimini konunchilik asosida yaratish gtishi kerak.

Tugri, banklar kredit-investitsiya faoliyatida ishtirok etishdan manfaatdor, ammo buning uchun iqtisodiygtning real sektorida foyda olishning normal imkoniyatlari yaratilishi kerak. Ana shunday bulgan takdirda pullar xakikatan xam u tomon okib boradi va banklar bu jarayonga grdam berishi suzsizdir. Tabiiyki, aytib

utilgan sabablarni darxol bartaraf etib bulmaydi, ammo kechiktirib bulmaydigan chora-tadbirlarning muvozanatlangan majmuining qabul kilinishi hozircha kredit va investitsiyalar mexanizmini rivojlantirish uchun kifoya kilgan bulardi.

Bunday chora-tadbirlarni amalga oshirish kuyidagi yunalishlar buyicha kechishi kerak:

- Bevosita kredit va investitsiyalarga kulaylik yaratadigan konunchilik bilan mustaxkamlangan adekvat shart-sharoitlarni yaratish.
- Resurslarni tuplash va investitsiya tavakkalchiligini kamaytirish imkonini beradigan jamoa bulib moliyalash (axoli uchun) xamda loyixali moliyalash (yuridik shaxslar uchun) institutlarini rivojlantirish
- Xukumatning kisman kafolati bilan respublika dasturlarini moliyalashda ishtirok etagtgan banklar uchun axoli jamGarmalarini jalb kilishning oshirilgan normativlarini belgilash.
- Solik kodeksida banklar va boshka kredit tashkilotlarini moliyaviy lizing operatsiyalarini amalga oshirish uchun berilgan uzok muddatli (5 yil va undan ortik) kreditlaridan olinadigan foydalarini foyda soliGidan ozod kilinishini nazarda tutish.
- Kredit tashkilotlarining kushilish, kushib olish va bankrotlik jarayonini investitsiyalar xamda iqtisodiyy usishni jonlantirish uchun mas`ul buladigan bank tuzilmasini shakllantirishga yullab tartibga solish.
- Ustuvor tarmoqlarda davlat ishtirokida yirik investitsiya loyixalarini amalga oshiruvchi banklarni tanlash tartibini konunchilik yuli bilan belgilash va ishlab chikish.
- Ayrim banklarga maxsus makom (investitsiya banklari, rivojlantirish banklari) berish tugrisidagi masala kayta kurib chikilishi kerak.

Hozirgi kunda kreditlash jarayonida kreditlash mexanizmini takomillashtirish dolzarb masala bulib kolmokda. Shunga kura, bank raxbariyati asosiy gzma xujjat «kredit memorandiumi»ni va kredit jarayonini tashkil etish buyicha muvofiq keluvchi normativ xamda yurik bazasini ishlab chikishi kerak.

«Kredit memorandiumi»da bankning kreditlash vazifalarini amalga oshirishga doir asosiy koidalar aks ettiriladi. Bu koidalar kreditlar turlarini, ular beriladigan sohalarni xamda kredit jarayonini tashkil etish tartibini belgilaydi. Kredit siyosati maksadlariga kuyidagilar kiritiladi:

Bank beradigan kreditlar turlarini, shuningdek kimga va kanday sharoitlarda berilishini aniklash.

Kreditlar, depozitlar va bankning boshka majburiyatlari xamda xususiy kapitali urtasida optimal nisbatni saklash.

Kredit siyosati odatda bank kredit xodimlari uchun metodik kursatmalar ilova kilingan kullanma tarzida rasmiylashtiriladi.

Quyidagilarni uz ichiga oladigan kredit siyosati buyicha kullanmani takomillashtirish kerak:

- bank beradigan ssudalar turlari va ssudaning anik terminologik tushunchasi;
- bankning kredit tavakkalchiliklari sohasidagi strategiyasi, ularning chegaralari va menejment printsiplari.
- Kreditni berish printsiplari.
- Kredit ishiga javob beradigan kredit kumitalari yoki Iqtisodchilar tuzilmasi va majburiyatlari.
- Kredit berish tugrisidagi karorni qabul kilish tartibi.
- Kredit xujjatlari.

Ma`lumki, kredit jarayonini tashkil etish tartibi kuyidagi boskichlarni kamrab oladi:

- kredit uchun talabnomani qabul kilish va u bilan ishlash, bu kiska muddatlarda amalga oshirilishi kerak.
- kredit taxlili jarayoni, boshka bank va maxsulot yetkazib beruvchilar bilan kredit axborotini ayirboshlash.
- Kredit shartnomasini taygrlash va kredit xujjatlarini rasmiylashtirish.
- Kreditni berish.

- Kreditni kuzatib borish.
- Kreditni tulash va kredit ishini gpish.

Aytilganlarning xammasi komp yuter dasturlaridan foydalanib kiska muddatlarda kreditlashning barcha talablariga javob beradigan tarzda ishning kuzi-ni bilib bajarilishi kerak.

Aytib utilganidek, kreditlash jarayonida tavakkalchilikni sifatli boshkarish muxim axamiyat kasb etadi. Kredit tavakkalchiligi sohasidagi kredit menejmenti kuyidagilarni nazarda tutadi:

- Etarlicha koplash mablag'lari va tavakkalchiliklarni taksimlash.

Bankning kredit portfeli bitta mijoz. Mijozlar guruxi, sektor (tarmoq) faoli-yati, geografik zonaning tulovga kodirsizligi bankning mavjud bulishiga xavf uyGotmasligi uchun diversifikatsiya kilingan bulishi kerak.

- Vazifalarni anik kuyish.

Bank raxbariyati redit sohasidagi uz siyosatini xamda yillik va kup yillik reja doirasida maksadlarni anik belgilab olishi kerak. Bu siyosat ma`lum savollarga javob berishi va tijorat sohasidagi, tavakkalchiliklar sifatiga daxldor sohada, shuningdek mablag'larni tanlashda ma`lum vazifalarni kuyishda ifodalanishi kerak.

- Vakolatlarni berishning anik tizimi.

Samaradorlik tasavvurlariga kura barcha kreditlarni berish tugrisidagi karor faqat bitta shaxs yoki bitta organ tomonidan qabul kilinishi mumkin emas. Va aksincha, xavfsizlik tasavvurlari buyicha xar kanday summadagi xar kanday kreditni berish tugrisidagi karorni qabul kilish imkoniyati kup sonli kishilarga beravermaslik kerak.

- Sifatli kredit xujjati.

Kreditni berish, uni kupaytirish, kamaytirish yoki uni rad etish tugrisidagi karor kredit xujjatidan kelib chikib qabul kilinadi. Shunday kilib, xujjatning sifati asoslangan karorni qabul kilishda asos xisoblanadi.

- Tavakkalchiliklarni puxta kuzatish.

Kredit shartnoaasi va mablag'larni mijoz tasarrufiga topshirilishi kredit

operatsiyasi yakunlanganligini anglatmaydi, chunki tavakkalchilik kredit berilgan butun muddat mobaynida saklanadi. Jumladan, bu korxonalarga beriladigan kiska muddatli kayta tiklanadigan kreditlarga tegishlidir.

- Axborot va boshkaruv nazoratining tula tizimi.

Tizim kreditlar tugrisidagi foydali axborotni yetkazib berishga, tavakkal-chiliklarni va kreditlar rentabelligini ulchashyoa kodir bulishi xamda shu tufayli boshkaruv va nazoratning ishonchli vositasi bulishi kerak.

- Kaytarilmagtgan kreditlar bilan shuGullanadigan xizmatning samarali ish-lashi.

Mijozlarning bankrot bulishi, zarar kurishi tabiiy xoldir. Zararlarni cheklash, kuprok darajada axamiyati muxim bulgan kaytarilmagtgan kreditlar bilan shu-Gullanuvchi xizmatning samarali va xujumkor ishlashiga bog'lik buladi.

Fikrimizcha, kreditlashni va kredit jarayonlarini takomillashtirish, ularning samaradorligini oshirish uchun kredit monitoringiga aloxida axamiyat berilishi kerak. Ma`lumki, karz oluvchining kredit kobiliyatini taxlil kilishdan axamiyati kam bulmagan kredit monitoringi jarayoni kredit berilgan zaxoti boshlanadi.

Ssuda operatsiyalari, yukorida aytib utilganidek, tavakkalchilikning kredit, foiz va boshka turlari bilan mukarra bog'lik buladi. Bunday xollarda kredit inspektorining ssuda xolatini u amalda buladigan butun muddatda muntazam nazorat kilib borishi, muammolar yuzaga kelagtganligidan dalolat beradigan tash-vishli signallarni aniklab borishi muximdir. Muammoli ssudaning paydo bulishi, koidaga kura, kutilmagan xisoblanmaydi: tajribali moliyachi mijozning ssudani tu-lashyoa kodir emasligi oshkor bulishidan ancha oldin xavf belgilarini aniklashi mumkin.

Kredit monitoringi ssudaning xolatini muntazam nazorat kilib borishini, un-ing makomidagi uzgarishlarni aniklashni va tegishli chora-tadbirlar kurilishini naz-arda tutadi. Uning maksadi – asosiy karz va xisoblangan foizlarni uz vaktida tu-lanishini ta`minlashdir.

Kredit monitoringi kuyidagilarni uz ichiga oladi: 1) karz oluvchining moli-

yaviy xolatini baxolash, bu uning balansini, foyda va zararlar tugrisidagi xisobotini va boshka xujjatlarini taxlil kilish asosida utkaziladi. Ssuda uchun javobgar bulgan mansabdor shaxs karzdorning maxsulot yetkazib beruvchilar, xaridorlar, solik organlari bilan uzaro munosabatlaridan doimo xabardor bulib turishga, uning tulov intizomini kuzatib borishga majbur. Korxona xisob-kitob schgtidagi mablag'lar xarakatini, ulardagi urtacha oylikdagi tushum mikdori, ular nimalarga sarflanagtganligini doimo nazorat kilib borish muximdir. 2) kafillarni nazorat kilish – agar bank kafolati yoki uchinchi shaxs kafilligini olgan bulsa, ularning moliyaviy xolatini, bergan majburiyatlarga javob berish kodirliklarini taxlil kiladi.

Chet ellik psixologlarning tadkikotlari dalolat berishicha, kreditni bevosita bergan va uni nazorat kiladigan xodimlar ularning reytingini oshirishga (ba`zida ishlamagan xolda), ularning tulanishini optimistik baxolashyoa va tashvishli signallarga ortikcha e`tibor bermaslikka moyil bulishadi. Xuddi shu narsani mamlakatimiz bank amaligtida xam kurish mumkin. Mana shuning uchun xam xar bir bosh bank tarkibida shu bankka buysunuvchi filiallar kredit portfeli monitoringi xizmati tashkil etilishi kerak. Bankning kreditlar berish bilan shuGullanadigan, ularning monitoringi, muammoli ssudalar bilan ishlaydigan tarkibiy bulinmalari bir-biriga bog'lik bulmagan, xar bir xodimning majburiyati va javobgarligi anik belgilangan xolda parallel mavjud bulishi juda muximdir. Faqat mana shunday kilingan takdirda xodimlarning ayrim ssudalar sifatini sun`iy oshirishdan «manfaatdorliklariga» va boshka illatlarga yul kuyilmasligi mumkin.

III.2 O'zbekiston iqtisodiyoti rivojlanishida bank kreditlari bilan ta`minlashni takomillashtirish.

O'zbekiston tijorat banklari tomonidan tashqi majburiyatlar bo'yicha amalga oshirilayotgan to'lovlar hajmi va holati hech qanday xavotir uyg'otmaydi. Bugungi kunda banktizimining yalpi likvid mablag'lari nodavlat tashqi qarzlar bo'yicha ko'zda tutilayotgan to'lovlar hajmidan 10 baro-barga ko'pdir.

Keyingi 10 yil ichida iqti-sodiyotning real sektorini kreditlashga yo'naltirilgan ichki manbalar 34 barobardan ziyodga ko'paydi. Natijada banklarning kre-dit portfeli tarkibi tubdan o'zgardi. Agar 2000 yilda kre-dit portfelining 54 foizi tashtsi qarzlar hisobiga shakllantirilgan bo'lsa, 2010 yilning 1 iyul holatiga ko'ra esa banklarimiz kredit portfelining 84,9 foizi ichki manbalar hisobiga shakllantirildi.

Xususan, 2010 yilning bi-rinchi yarim yilligida tijo-rat banklarining iqtisodiyot-ning real sektoriga yo'naltirgan kredit qo'yilmalari hajmi 11,1 trln. so'mdan oshib, o'tgan yilning niy dav-riga nisbatan 37,5 foizga ko'paygan.

Uzoq muddatli kreditlar-ning kredit portfelidagi ulu-1pi va ushbu maqsadda ichki manbalarni jalb qilish bank-larning faoliyatini baholash-da eng muhim mezon sifatida belgilandi.

2010 yilning 1 iyul hola-tiga ko'ra tijorat banklari-ning *uzots* mo'ddatli investi-tsiya kreditlarining jami kredit portfelidagi ulushi 74 foizni tashkil etdi.

Joriy yilning birinchi yarim yilligida korxonalar va tarmoqlarni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlashga yo'naltirilgan investitsiya kreditlarining miqdori 1,6 trln. so'mni tashkil etib,o'tgan yilning shu davriga nis-batan 43 foizga oshdi.

Tijorat banklari jalb qilingan mablaglar va o'z mab-lag'lari hisobidan bazaviy tarmoqlar va strategik kor-xonalarni modernizatsiya qilish va texnik tsayta jihoz-lash bo'yicha investitsiya loyi-halarini, shu jumladan Investitsiya dasturi va tarmoq-larni modernizatsiya qilish dasturlariga kiritilgan loyihalarni moliyalashtirishda faol ishtirok etmoqda.

Xususan, yirik banklar-ning kapitallashuv darajasi-ni oshirishga yo'naltirilgan ma^sadli mablag'lar hisobidan iqtisodiyotning bazaviy tar-moqlarini modernizatsiya qilishga doir 5 ta loyiha moliyalash-tirilib, jami 91,8 mlrd. so'm mivdorida kreditlar ajra-tilganini alohida qayd etish lozim.

Misol uchun, banklar tomo-nidan «Ғuzor podstantsiyasi — Surxon podstantsiyasida VL-500kV qurilishi», «Sirdaryo issiqlik energiya stantsiyasi — So'g'diyona podstantsiyasida VL-500kV qurilishi», «Far-gonaazot OAJ»da AM-76 am-miaki ishlab chiqarishni ka-pital-joriy ta`mirlash ele-mentlari bilan rekonstruk-tsiya qilish» loyihalariga jami 53,3 mlrd. so'mlik, Na-voiy kon-metallo'rgiya kombi-natining «Ko'kpatas koni va Muruntov kar yerlarida tog''-kon ishlarini olib borish uchun import texnologik usku-na sotib olish» loyihasiga 37 mlrd. so'mlik, «O'zkimyo-farm» OAJning «Ampo'la tsexini modernizatsiya qilish» loyihasiga 1,5 mlrd. so'mlik kreditlar ajratildi.

Shuni alohida ta`kidlash lozimki, muhtaram Yurtboshi-miz tashabbuslari bilan 2009 yil «Qishloq taraqqiyoti va farovonligi yili» deb e`lon qilinishi munosabati bilan respo'blikamizda qabul qilin-gan «Qishloq taraqqiyoti va farovonligi yili» dasturiga asosan, qishloq joylarida yangi, zamonaviy va shinam uy-joylar, ishlab chiqarish va ijtimoiy infratuzilma ob`ektlari qurilishini moli-yalashtirish maqsadida «Qishloq qurilish bank» tash-kil etildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Qishloq qurilish bank» aktsiyadorlik tijorat bankini tashkil etish to'g'risida» 2009 yil 30 martdagi PQ-1083-sonli Qarori hamda «Qishloq taraq-qiyoti va farovonligi yili» dasturiga muvofiq, «Qishloq qurilish bank» tomonidan qishloq joylarida uy-joy qurilishi dasturini moliya-lashtirish ishlari amalga oshirilmoqda.

Jo'mladan, 2009 yilda respublikamizning barcha mintaqalarida tanlab olingan 42 ta turar-joy massivlarida 847 ta shaxsiy uy-joy qurilib, foydalanishga topshirildi. Bu maqsadlarga jami 50,5 mlrd. sumlik kapital qo'yil-malar yo'naltirildi, shundan 31,6 mlrd. so'mini imtiyozli bank kreditlari va 18,9 mlrd. so'mini aholining mablag'lari tashkil etdi.

Bugungi kunda «Qishloq qurilish bank» tomonidan res-publikamizning 159 ta qishloq tumanida uy-joylar qurish uchun (6800 ta turar-joy) umumiy

miqdori 219,7 mlrd. so'mlik kapital qo'yil-malar va 122,2 mlrd. so'm *shits*-dorida imtiyozli kreditlar ajratildi.

«Qishloq qurilish bank» tomonidan ipoteka kreditla-ri ajratish bilan bir qator-da, respublikamizning barcha mintaqalarida 11,3 mlrd. so'mlik 12 ta g'isht zavodi qurilishini moliyalashtirish boshlangan hamda qurilish mahsulotlarini ishlab chiqa-ruvchi korxonalarga maxsus texnika va uskunalarni sotib olish maqsadlariga 14,8 mlrd. so'mlik kreditlar ajratilgan.

Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish bilan bir qatorda, O'zbekiston Respubli- ---- kasi Prezidentining 2008 yil 18 noyabrdagi «Iqtisodiyot real sektori korxonalarining moliyaviy barqarorligini yanada oshirish chora tadbirlari to'g'risida»gi PF-4053-sonli Farmoniga muvofiq, tijorat banklari tomonidan iqtisodiy nochor korxonalarni tiklash, ular negizida zamonaviy yuqori texnologik ishlab chiqarishlarni yo'lga qo'yish borasida ham ishlar davom ettirilmoqda.

Bo'gungi kunga qadar tijorat banklari tomonidan jami 143 ta iqtisodiy nochor korxona banklar balanslariga qabul qilingan bo'lsa, shulardan 55 ta iqtisodiy nochor korxonada ishlab chiqarish faoliyati tiklanib, o'lar yangi mulkdorlarga sotilgan.

Tijorat banklari tomonidan tuzilgan boshqaruvchi kompaniyalar yangi tashkil etilgan korxonalarni sog'lomlashtirish va ishlab chiqarish faoliyatini tiklash, texnologik qayta jihozlash, ularda raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish hamda o'shbu korxonalarni salohiyatli investorlarga sotish ishlariga to'liq jalb qilingan.

Xususan, tijorat banklari tomonidan kiritilgan 101,9 mlrd. so'mlik investitsiyalar hisobiga 122 ta korxonada (shu jumladan, yangi investorlarga sotilgan korxonalarda) ishlab chi^arish faoliyati tik-langan va ular tomonidan 260,6 mlrd. so'mlik mahso'lot ishlab chiqarilgan, sho'ndan 30,8 mln. AQSh dollari miqdoridagi mahsulot eksport qilingan, 20806 ta ish o'rinlari yaratilgan.

Tijorat banklari balansidagi qolgan 21 ta korxonada sog'lomlashtirish bo'yicha tasdiqlangan biznes-rejalarga asosan joriy yilda ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish va salohiyatli investorlarga sotid1 borasidagi tadbirlar amalga oshirylmoqda.

XULOSA

Moliyaviy tizimning ishonchliligi va samaraliligi kup jixatdan bozor

isloxotlari muvaffakiyatini belgilaydi. Shuning uchun banklarning mablag'larni iqtisodiygtning ustuvor tarmoqlariga va loyixalarga yullaydigan vositachi sifatidagi rolini oshirish, ularga investitsiya loyixasining asosiy buginiga, korxonalarning xakikiy sherigiga aylanishlariga imkon beradi.

Biz bank tizimining real vakt sharoitida tulovlarni amalga oshirish xamda iqtisodiygtning real sektorini moliyaviy mablag'lar bilan ta`minlash, korxonalarni texnik kayta jixozlash va modernizatsiyalash, barkaror iqtisodiyy usishga erishish maksadida investitsiya jarayonlarini yanada jadallashtirish shart-sharoitlarini yaratishdagi roli va o'rnini tan olishimiz kerak.

Barkaror iqtisodiyy usishga erishishda bank tizimining o'rni shunchalik katta va axamiyatli ekan, demak bu sohani yana liberalizatsiya kilish va islox kilishni chukurlashtirish xam juda muximdir.

Bank sohasidagi bu isloxotlarning asosiy moxiyati va ma`nosi iqtisodiygtni tarkibiy kayta uzgartirishga samarali ta`sir etish, inflyatsiya darajasini pasaytirish, bank tizimiga ishonchni mustaxkamlash, banklarni investitsiya jarayonlarining faol ishtirokchisiga aylanishiga grdm berishdan iboratdir, bu izchil va okilona pul-kredit siyosatini amalga oshirilishi tufayli moliya bozorida soGlom va erkin rakobatni shakllantirishga grdam berishi kerak.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Bank tizimini yanada liberalizatsiya va islox kilish chora-tadbirlari tugrisida»gi Farmoni va bu Farmonni ijro etish buyicha Vazirlar Maxkamasining kator maxsus karorlari bank tizimining iqtisodiygtdagi bekigs rolini yana bir karra ta`kidlaydi

Fikrimizcha, yukoridagi farmon va karorlarga muvofiq banklarning kapital bazani mustaxkamlash va iqtisodiygtning real sektorini aktsionerlar xamda axolining band etilmagan mablag'larini kushimcha jalb kilish xisobiga kreditlash, ularni investitsiya jarayonlarining asosiy buGini xamda korxonalarning xakikiy sherigiga aylantirish imkoniyatlarini kengaytirishga aloxida e`tibor berilishi kerak.

Aytish lozimki, hozirgi kunda tijorat banklarining resurs bazasi xoxlagan darajadan ancha uzok va xar bir bank xam ma`lum ustuvor tarmoqdagi korxonaga

katta xajmda kredit berishga kodir emas. Bunday vaziyatda fikrimizcha «sinditsirlangan kredit» joriy etilishi kerak.

Kreditning bu turi bir necha kreditorlarning bitta berilgan loyixani amalga oshirishga yullangan kreditlari yiGindisini ifodalaydi. Bunday kredit bank-kreditor kredit bitimini amalga oshirish zarur mikdordagi resurslarga doimo xam ega bulavermasligi yoki mumkin bulgan tavakkalchilikning kiymati bank imkoniyati darajasidan bir necha barobar yukori bulgan xollarda kullanadi. Bunda ana shunday yirik kredit bitimining tashabbuskori banklar orasidan mana shu loyixaga kizikadigan va band etilmagan pul resurslariga ega bulgan sheriklarni topadi. Shu yusinda tuplangan kredit resurslari umumiy summasidan loyixani xar bir kreditorining ulushi yoki puli aniklanadi. utish iqtisodiygtini mamlakatda kreditning bu turini kullash muxim muammoni xal etish imkonini beradi: barkaror bulmagan iqtisodiygt sharoitlarida eksportga muljallangan yoki importning o'rnini bosadigan loyixalarni moliyalashni davom ettirish, xar bir kreditor uchun kredit tavakkalchiligini kamaytirish.

Ustuvor tarmoqlar kredit-pul resurslarini tusiksiz olishlari vazifasini xal etish uchun kuyidagi chora-tadbirlar amalga oshirilishi kerak:

1. Iqtisodiygtning real sektoriga kilinadigan investitsiyalarning sug'urtasi tizimini takomillashtirish;
2. Mulkchilik shakllaridan kat`i nazar iqtisodiygtni real sektoridagi korxonalarning kredit kobiliyatini va ichki investitsiyalarini oshiradigan shart-sharoitlarni yaratish.

   A) Korxonalarning ustav va rezerv jamgarmalarini, uz aylanma mablaglarini oshirganligi uchun solik imtigzlari berilishi (Masalan shu yilda oshirilgan summaning umumiy summadan kancha ulushga oshganligiga karab solik tulash bazasidan shu ulushidagi summaga 100 foizgacha, xech bulmaganda 50 foiz imtigz berilishi);

   B) Kup ish joylarini ta`minlaydigan korxonalarda asosiy fondlarni katta kismi ma`naviy va moddiy eskirib bulganligi sababli, asosiy fondariga

jadallashtirilgan eskirish xisoblash usuli orkali xisoblash uchun, shu usulni xisoblashni 2 baravar solikka tortishdan ozod kilish;

3. O'zbekiston Respublikasi Solik kodeksida banklarning uzok muddatli kredit berishdan oladigan daromadini solik tulashdan ozod kilishni yoki imtigz berilishi nazarda tutish;

4. Solik kodeksida tijorat banklarini daromad soligi tulovchi sub`ektlari tarkibidan chikarilib, foyda soligi soligi tulovchisiga aylantirish;

5. O'zbekiston Rivojlanish bankini tashkil etilishi va u orkali davlat axamiyatiga ega ishlab chikarish tarmoqlarini kreditlash;

6. O'zbekiston Rivojlanish bankini tashkil etilishi va u orkali davlat axamiyatiga ega ishlab chikarish tarmoqlarini kreditlash kerak;

7. Italiya tajribasidan kelib chikib loyixaning kiymati 100 ming minimal ish xakidan ortik bulgan sanoatning yengil va boshka tarmoqlari korxonalarini tashkil etish buyicha loyixalarni amalga oshirishda Markaziy bank va Bandlik jamgarmasi tomonidan tijorat banklari orkali loyixa kiymatining 10-12 foizi mikdorida, lekin bino-inshoatlar kiymatining 80 foizidan ortmagan xolda imtigzli kreditlar ajratish. Kredit resurslarni 10 yildan kam bulmagan muddatga kurilagtgan bino-inshoatlarni garovga olib ajratish;

8. Engil sanoat korxonalarida rivojlangan mamlakatlar tajribasidan kelib chikib, ishlab chikarishga yangiliklarni kiritish uchun ratsionalizatorlik takliflarini ragbatlantirish maksadida **Tant yem** tizimini, ya`ni korxona foydasidan 1 yoki 2 foizini ratsionalizatorlik takliflari uchun ajratib kuyish. Ushbu summa korxonalar tulaydigan foyda soligi xisobidan ayrib kolinishi zarur;

9. Chet el mamlakatlari tajribasidan kelib chikib banklarni kreditlash jarayonini xatar jarajasini kamaytirish maksadida, potentsial karz oluvchilarning kredit tarixi tugrisidagi axborot bilan ta`minlash uchun Kredit-axborot byurosi tashkil etish;

10. Iqtisodiygtning ustuvor tarmoqlariga kiruvchi sub`ektlarga xorijdan xom

ashyo va materiallar sotib olish uchun sub`ektlar mablaglarini konvertatsiya kilib berish;

11. Evropa ittifoki tajribasidan kelib chikib regionlarning sharoiti, uz xususiyatlari va imkoniyatlaridan kelib chikib iqtisodiyy siyosat yurgizish zarurligi;

12. Buyuk Britaniya tajribasidan kelib chikib Namngan viloyatida region siyosatini amalga oshirishda, shu viloyatda joylashyoan kup ish joylarini ta`minlaydigan korxonalarga, shu korxonalarni barkaror rivojlanishi uchun byudjet yoki nobyudjet jamgarmalari mablaglari xisobidan kaytib bermaslik sharti bilan pul shaklidagi «**Grant**» lar ajratish;

Aytib utilgan takliflarning uz vaktida muvaffakiyatli amalga oshirilishi kreditlash samaradorligini, kredit operatsiyalarini utkazishda bank institutlari, bank kreditlarining rolini oshiradi. O’zbekiston Respublikasida bank kreditlashini boshkarish amaligtini boyitadi deyish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. "O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki to'g'risida"gi qonuni. Toshkent "O'zbekiston" 1995 yil.
2. "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining qonuni. Toshkent. "O'zbekiston" 1996 yil.
3. "Kredit uyushmalari to'g'rissida"gi O'zbekiston Respublikasining qonuni. 21002 yil .
4. "Mikrokredit tashkilotlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining qonuni. 2006 yil
5. "Mikromoliyalash to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining qonuni. 2006 yil.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidlenti I.A.Karimovning "To'g'ridan-to'g'ri xususiy, xorijiy investitsiyalarni jalb etishni rag'batlantirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni. "O'zbekiston" 2005 yil 1 iyul .
7. I.A.Karimovning "Bank tizimini yanada isloh qilish va erkinlashtirishning chora-tadbirlari to'g'rirsida"gi qarori 2005 yil 15 aprel .
8. I.A.Karimovning "Bank itizimini yanada rivojlantirish va bo' turgan pul mablag'larini bank aylanmasiga jalb etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 725-sonli qarori Xalq so'zi 2007 yil 7 noyabr
9. I.A.Karimov "Bank tizimini, pul muomalasi, kredit, investitsiya va moliyaviy barqarorlik to'g'risida"gi Toshkent. "O'zbekiston" 2005 yil.
10. I.A.Karimov "Mamlakatimiz taraqqiyoti va xalqimizning xayot darajasini yuksaltirish barcha demokratik yangilanish va iqtisodiy islohatlarimizning pirovard maqsadidir". Toshkent. "O'zbekiston" 2007 yil.

11. I.A.Karimov “Jaxon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O’zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo’llari va choralari” o’quv qo’llanma. “Iqtisodiyot” 2009 yil.
12. I.A.Karimov “Asosiy vazifamiz Vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir”. Toshkent. O’zbekiston 2010 yil.
13. I.A.Karimov Mamlakatimizda demokratik islohatlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konseptsiyasi. Xalq irodasi 2010 yil 24 noyabr`.
14. I.A.Karimov Barcha reja va dasturlarimiz vatanimiz taraqqiyotini yuksaltirish, xalqimiz farovonligini oshirishga xizmat qiladi. Xalq so’zi 2011 yil 22 yanvar.
15. Sh.Z.Abdullaeva “Pul, kredit va banklar” darslik Toshkent. “Iqtisod-Moliya” 344-bet 2007 yil.
16. Ish.X. Abdullaeva “Bank ishi” o’quv qo’llanmasi.Toshkent “Moliya” 311-bet 2003 yil.
17. Sh.Z. Abdullaeva “Xalqaro val yuta kredit munosabatlari” Darslik.toshkent “Iqtisod-Moliya” 2006 yil.
18. “Bozor,pul va kredit” jurnali. 2010-2011 yil sonlar.
19. “Bank axborotnomasi” gazetasi. 2010-2011 yil sonlar.
20. “O’zbekiston iqtisodiy axborotnomasi” jurnali. 2010-2011 yil sonlar.
21. Beloglazova G.N. “Den gi, kredit, banki” Uchebnik-Moskva “Yurayt” 2006 621- son
22. Банковская дело. Учебник Г.Н Белоглазова Б.М: “Финанс= и статистика” 2006 -592-сон.
23. Жарковская Г.Н. “Банковское дело” Учебник е.П.Жарковчкая-М Олига-Л.206 г. 452-с
24. Лаврушин О.И. “Ден ги, кредит и банки” Учебник М. “Кнорус” 2007 г. 320-с.
25. Селинцев А.С. Ден ги , кредит, банки СНБ : Питер 2007 г. 432-с.

26.Банковское дело . Учебник 1 т.т Корабова Б.М. М “Економист” 2005 г. 751-с
27.Сенчагов В. Финансы денежное обращении и кредит. Учебник М. “Финикс” 2004 г. 348-с.

INTERNET SAYTLARI

www. Bankiform. Ru
www. Banking.com
www. Banking.com //aba//
www. State et. Us // dob